

CILVĒKS – SABIEDRĪBA – VALSTS – 2030

**UZ VĒRTĪBĀM BALSTĪTA
ILGTSPĒJĪGA ATTĪSTĪBA LATVIJĀ**

Vīzijas grupas darba ziņojums

Romāns Baumanis
Žaneta Jaunzeme
Tālis Tisenkopfs

2007.gada septembris



REĢIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS UN
PAŠVALDĪBU LIETU MINISTRIJA

Saturs

Ievads un galvenās tēzes

Vīzija – Latvija 2030: Kādu es vēlos redzēt savu Latviju 2030. gadā?

Latvijas sabiedrība un ilgtspējīga attīstība. Kur esam?

Cilvēks attīstības centrā

Ilgspējīgas attīstības principi jeb nākotnes padoms

Vērtību pieeja ilgtspējīgā attīstībā

Kāpēc Latvijas attīstību balstīt uz vērtībām?

Vērtību definīcija

Vērtību izpratne un orientācijas Latvijas sabiedrībā

Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatvērtības

Vērtību ceļvedis

Vērtību pieejas praktiskā izmantošana stratēģiskajā plānošanā

No vērtībām uz rīcībpolitiku

Vērtību un principu īstenošanas piemēri

Nobeigums

Ievads

Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas uzdevumā trīs eksperti – Latvijas Universitātes profesors, sociologs un Valsts Prezidenta Stratēģiskās analīzes komisijas loceklis Tālis Tisenkopfs, Latvijas Rūpniecības un Tirdzniecības kameras viceprezidente Žaneta Jaunzeme un Ārvalstu investoru padomes Latvijā Nākotnes darba grupas vadītājs Romāns Baumanis ir izveidojuši nākotnes redzējumu – **Vīziju – Latvija 2030**, pamatojuši **vērtību pieeju** attīstībā, noformulējuši ilgspējīgas attīstības **pamatvērtības un principus** un sagatavojuši **praktiskus ieteikumus**, kā vērtību pieeju varētu iestrādāt Latvijas ilgspējīgas attīstības stratēģijā. Darba rezultāts apkopots šajā ziņojumā.

Eksperti attīsta uz cilvēku centrētu un uz vērtībām balstītu Latvijas ilgspējīgas attīstības ideju, kura formulēta Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2007-2013 un dokumentā „Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā”. Vīzija sākotnēji tika prezentēta sabiedrības forumā „Reģioni – Latvijas attīstība. Vīzijas. Iespējas. Risinājumi” 2007. gada 10. un 11. maijā un izraisīja lielu sabiedrības un mediju atsaucību. Ekspertu piedāvāto nākotnes redzējumu un vērtību pieeju konceptuāli atbalstījusi Nacionālā attīstības padome un Latvijas ilgspējīgas attīstības stratēģijas izstrādes Vadības grupa.

Nākotnes veidošana ir atvērts un kolektīvs process, kurā ikvienam jāpiedalās, ja vēlamies veidot savu dzīvi un Latviju labāku. Eksperti nepiedāvā galīgu Latvijas nākotnes redzējumu un visiem obligātu vērtību katalogu. Mēs vēlamies rosināt demokrātisku diskusiju par cilvēka lomu un atbildību savā, savas valsts un sabiedrības attīstībā, par vērtībām kā pamatu, uz kura veidojama nākotne.

Nav vērts izstrādāt Latvijas ilgspējīgas attīstības stratēģiju turpmākajiem 20, 30 gadiem, ja sabiedrība tai nenoticēs, ja nepieņems un nepiedalīsies tās īstenošanā. Ir vajadzīga solidaritātes apziņa un pašlepnoms, ka mēs esam sabiedrība, kas vēlas un var Latviju darīt labāku. Vīzijas formulējums, attīstības pamatvērtības un principi ir pamats tālākai diskusijai.

Galvenās tēzes

- Līdz šim attīstības plānošanā lielākoties esam runājuši par prioritātēm un interesēm. Eksperti iesaka par Latvijas ilgspējīgas attīstības vadmotīvu izvirzīt nācīgas un sabiedrības pamatvērtības, uzsverot, ka to noteikšanā būtiska ir visas sabiedrības iesaistīšanās.
- Mēs apjautām, ka tiekšanās pēc vērtībām ilgtermiņā sniedz vairāk labklājības, nekā tiekšanās pēc pašas labklājības, ka pārticība nerada ideālus, bet ideāli spēj radīt pārticību un arī laimi.
- Cilvēks ir ilgspējīgas attīstības centrālais elements - vienlīdz izaugsmes mērķis, īstenotājs un virzītājs, kurš vērtības iedzīvina praksē. 21. gadsimtā ir vitāli nepieciešami ideāli, uz kuriem cilvēki spētu atsaukties, kuri tos uzrunātu un motivētu līdzdalībai.
- Vīzijas grupa piedāvā Latvijas ilgspējīgu attīstību balstīt uz piecām pamatvērtībām: cieņa, izcilība, zināšanas, iesakņotība, bērni, un šīs vērtības iedzīvināt ar praktisku principu palīdzību: Domā! Darbojies! Iesakņojies! Izvēlies un atbildi! Jūti!

- Piedāvātās vērtības un principi attiecināmi ne tikai uz indivīdiem, bet arī uz ģimenēm, uzņēmumiem, novadiem, nozarēm, valsti kopumā. Tie ir aktīvi rīcības padomi, kurus katrs var izmantot, piedaloties savas un savas valsts nākotnes veidošanā.
- Vērtības un principus kā vienojošus orientierus var iekļaut konkrētu jomu, nozaru, teritoriju, uzņēmumu attīstības stratēģijās un plānošanā, tādējādi saskaņojot specifiskās intereses ar kopīgajiem mērķiem.
- Pārmaiņas un pārmaiņu vadība ir nākotnes atslēgas vārds. Lai izturētu globālo konkurenci, valstīm un cilvēkiem jāmainās. Vērtības un principi ir aktīvi pārmaiņu vadības instrumenti, kas izmantojami jau šobrīd. Nākotne sākas tagad.

Vīzija – Latvija 2030: Kādu es vēlos redzēt savu Latviju 2030. gadā?

„Kādu es vēlos redzēt savu Latviju 2030. gadā?” - šādi vīzijas grupa definēja attīstības centrālo jautājumu, uz kuru jāatbild gan ilgspējīgas attīstības vīzijai, gan stratēģijai. Pats jautājuma uzstādījums paredz **proaktīvu pieeju**, jo uzdodot jautājumu, es jau izlemju – es varu ietekmēt rezultātu. Ir iespējamās četras atbildes uz globalizācijas izaicinājumiem¹: reaktīva pieeja (atpakaļskata spogulis) – tas Latvijai neder; neaktīva pieeja (plūst līdz ar attīstību) – vai tad mēs to gribam?; pre-aktīva pieeja (gatavoties nākotnei, mēģinot to paredzēt) – tas nepieciešams, bet ar to vēl nepietiek; un proaktīva pieeja (plānot nākotni un to veidot) – tādai jābūt Latvijas rīcībai!

Ja izlemj nākotni veidot proaktīvi, tad vīzijā jāietilpina labākās šodienas vērtības un sasniegumi un jāveido nākotne no vīzijas atpakaļ uz šodienu.² Tā mēs varam identificēt konkrētus soļus, kas veicami jau tagad, lai panāktu vēlamu progresu ilgtermiņā. Šeit labs piemērs ir atrodams neskaitāmu korporāciju un arī valstu veiksmes stāstos, kuras vispirms izvirza mērķi, formulē rīcības programmu un tad to īsteno. Valsts gadījumā akcionāri ir visa sabiedrība, kurai nevar dot uzdevumu rīkoties vēlamajā veidā. Cilvēks un sabiedrība ir jāpārlicina, jāizglīto un jāiedvesmo pārmaiņām un darbībai.

Mēs – vīzijas darba grupa - piedāvājam savu Latvijas nākotnes redzējumu (skat 1. ielikumu) un aicinām uzsākt sabiedrības diskusiju par to, kādai Latvijai vajadzētu būt 2030. gadā, pēc 20-25 gadiem, īpaši ietverot diskusijā jautājumu par sabiedrības vērtību izpratni tagadnē, vēlamajām nākotnes vērtībām un jautājumu, kā vērtību pieeju iedzīvināt praksē.

1. ielikums. Vīzija – Latvija 2030

Latvijas nākotne ir uz vērtībām balstīta izaugsme caur izcilību un atbildību.

Tas nozīmē, ka Latvija ir plaukstoša zeme, kur cilvēki dzīvo pārticībā, drošībā un var piepildīt dzīves mērķus.

Cilvēks, kā centrālais elements, ir vienlīdz izaugsmes mērķis un dzinējspēks. Kā sabiedrības, tā indivīda brīvā izvēlē vērtības un intereses ir līdzsvarā. Sabiedrības izaugsmi nosaka indivīda tieksme uz izcilību.

Ekonomika ir konkurētspējīga, sabiedrība – stipra un pārliecināta. Augšupeja ir vienmērīga kā pilsētās, tā laukos, neviena sabiedrības grupa netiek atstumta no nākotnes iespējām.

Šādā Latvijā es justos labi un varētu būt radošs, te gribētu dzīvot arī mani bērni un nākamās paaudzes. Latvija ir mūsu mājas, tāpēc, ka šī ir vienīgā vieta uz zemes, kur varam pilnvērtīgi izkopt savu kultūru, valodu un identitāti un nodot tās tālāk.

Kā mēs to panāksim?

Ja vēlies sasniegt savus mērķus un veidot plaukstošu Latviju – domā, iesakņojies, darbojies, izvēlies un atbildi! Latvija ir mūsu mājas, es vēlos piedalīties. Cits manā vietā to nedarīs.

¹ Louis Albrechts. Is the [new] “strategic planning suited to coping with the issues of globalization? International Conference: Which Future? Europe and China. Dorthmund, September 29-20, 2006

² Proaktīvās pieejas teorētiskais pamatojums ir sniegts Rassela Akofa teorijā par nākotnes plānošanas veidiem, tai skaitā atkarībā no vadītāja tipa. Russel Ackoff. Creating the corporate future, 1981.

Šādu ilgspējīgas domāšanas un rīcības formulu mēs piedāvājam nosaukt par nākotnes padomu. To var izmantot indivīdi, ģimenes, uzņēmumi, nozares, pašvaldības, valdība, paaudzes, valsts kopumā.

Latvijas nākotne ir skaidri pasakāma:

- Cilvēks – centrā;
- Vērtības – pamats;
- Principi – aktīvi darbības padomi ikvienam;
- Jomās un nozarēs – svaigas un ilgspējīgas attīstības idejas;
- Teritorijā – vienmērīga un līdzsvarota attīstība;
- Cilvēkos – pārliecība, drošība un lepnums.

Vīzijai nepieciešams sabiedrības un politiķu atbalsts: Vīzijas un stratēģijas idejiskajiem un tehniskajiem veidotājiem, kuru vidū ir zinātnieki, politiķi, uzņēmēji, intelīģences pārstāvji, nevalstisko organizāciju biedri, sabiedriskie domas līderi ilgspējīgas attīstības stratēģijā **ir jādefinē**, kādu viņi vēlas redzēt Latviju 2030. gadā. Taču ļoti svarīgas ir arī **publiskās diskusijas**, kuru gaitā jāapkopo ne tikai ekspertu, bet arī plašas sabiedrības viedokļi par nākotnes redzējumu un jāpanāk konsenss, kāda būs mūsu attīstības izvēle. Vienlaikus jāuzsver, ka būtisks izaicinājums ir saistīts ar **politisko atbalstu** ilgspējīgas attīstības idejām un šī atbalsta kontinuitāti, ko nevar uzskatīt par garantētu visam stratēģijas dzīves ilgumam – 20-25 gadiem. Tāpēc stratēģijas dzīvotspēja vislielākajā mērā būs sakņota tieši sabiedrības izpratnē un ilglaicīgā atbalstā.

Domājot par nākotni, mēs ceram, ka tā būs labāka nekā šodienā. No mazas tautas pozīcijām raugoties, ir svarīgi ne tikai veidot un izmantot iespējas, plānot izaugsmi, bet paredzēt arī krīzes, satricinājumus un norietus. Mums jāvērtē prognozēt, kā mainīsies ekonomika, sabiedrība un starptautiskās attiecības globālā vidē. Tas nozīmē, ka **pārmaiņas ir būtiska nākotnes sastāvdaļa**, nākotnes atslēgas vārds. Valstij un cilvēkiem jābūt atvērtiem un gataviem pārmaiņām un jāmainās pašiem.

Latvijas sabiedrība un ilgtspējīga attīstība. Kur esam?

Divdesmitā gadsimta beigās Eiropas valstīs un arī globālā mērogā nostiprinājusies pārliecība, ka attīstībai jābūt ilgtspējīgai. Ar ilgtspējīgu attīstību saprot tādu attīstību, kurā tiek ievērots līdzsvars starp ekonomiku, sabiedrību un dabu un kurā šodienas vajadzību apmierināšana nenoplicina nākamo paaudžu iespējas. Ilgtspējīga attīstība nodrošina cilvēka dzīves kvalitāti, veicina sabiedrības kopējo labklājību, sabalansētu nozaru un teritoriju attīstību. Ilgtspējīgās attīstības pamatprincipi definēti Pasaules vides un attīstības komisijas ziņojumā „Mūsu kopīgā nākotne”.³

Eiropas Savienības Atjaunotā ilgtspējīgas attīstības stratēģija konkretizē, uz kādiem pilāriem balstīt ilgtermiņa redzējumu par attīstību. Runājot par ekonomikas, vides un sabiedrības ilgtspējas priekšnosacījumiem, tiek uzsvērts, ka vide (daba, resursi) veido ilgtspējīgas attīstības pamatu, ekonomika ir instruments, ar kura palīdzību sasniegt ilgtspējīgu attīstību, bet laba dzīve visiem ir attīstības mērķis.

Latvijas Republikas Saeimas apstiprinātajā dokumentā „Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā” un Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2007-2013 (NAP) ir noteikti Latvijas attīstības galvenie mērķi un uzdevumi – uz cilvēku centrēta pieeja, cilvēka dzīves kvalitātes pieaugums, uz zināšanām un inovāciju balstīta ekonomika, zināšanu sabiedrības veidošanās, rūpes par vidi un dzīvību uz Zemes. Šie mērķi atbilst ilgtspējīgas attīstības idejām, un sabiedrībā jau sāk veidoties izpratne par to, ka attīstība nozīmē ne tikai konkurētspējīgu ekonomiku, bet arī cilvēka dzīves kvalitāti visdažādākajās tās izpausmēs.⁴

Analizējot citu valstu attīstības stratēģijas⁵, konstatējām, ka tajās daudz konkrētāk nekā Latvijas plānošanas dokumentos iezīmēta cilvēka un sabiedrības loma. Cilvēka intelektuālā, emocionālā, morālā un garīgā attīstība, personības izaugsme un tieksme pēc pašizpaušmes ir aspekti, kas kļuvuši par daudzu valstu neatņemamu ilgtspējīgas attīstības priekšnosacījumu. Nākotnes izaicinājums ir veicināt ikviena sabiedrības locekļa līdzdalību, personīgo iniciatīvu, pašmotivāciju un atvērtību pārmaiņām. Piemēram, Lielbritānijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija definē, ka valdībai ir jāpalīdz cilvēkiem izdarīt labākas izvēles un paredz, ka valdībai būs jāstrādā, lai mainītu cilvēku uzvedību un tos iesaistītu, būs jābalstās uz pētījumiem, jārada priekšnosacījumi un jārada piemērs⁶.

³ „Brundtland Report” - The Report of the Brundtland Commission, Our Common Future, was published by Oxford University Press in 1987. The full text of the Brundtland Report can be downloaded as a scanned copy of the UN General Assembly document A/42/427 - a 16 Mbyte [pdf] file. The report deals with sustainable development and the change of politics needed for achieving that. The definition of this term in the report is quite well known and often cited: "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs."

⁴ Pēc Valsts prezidenta Stratēģiskās analīzes komisijas ierosinājuma izstrādātais dzīves kvalitātes indekss ietver deviņus labklājības rādītājus – materiālo labklājību, nodarbinātību un iespējas iesaistīties darba tirgū, veselību un sociālo drošību, izglītību un zināšanu līmeni, fizisko drošību, mājošanas apstākļus, ģimeni, līdzdalību sabiedrības procesos un atpūtu.

⁵ Skat., piemēram: (1) One future: different paths. The UK's shared framework for sustainable development, 2005; (2) Scotlands NPF – 2025; (3) National Spatial Strategy for Ireland 2002 – 2020; Sweden's national strategy for sustainable development.

⁶ Securing the Future, Delivering UK sustainable development strategy, HMG

Gan NAP, gan Konceptuālais dokuments „Izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā“ atspoguļo vairāk valsts redzējumu par nozaru attīstību un prioritātēm, mazāk – par cilvēku kā attīstības procesa aktīvu dalībnieku un virzītāju. Līdz ar to paliek neatbildēts jautājums - kādēļ, piemēram, man kā indivīdam, uzņēmējam, zemāka vai augstāka līmeņa politiķim, žurnālistam vai zemkopim – būtu jāsak atbildīgi domāt un rīkoties, ņemot vērā ne tikai savas personiskās intereses, bet arī atbildību par nākamo paaudžu iespējām un vajadzībām, valsts attīstību ilgtermiņā?

Ilgspējīgas attīstības domāšanas veids prasa **ne tikai zināšanas, bet arī gribu un drosmi** izvēlēties, rīkoties un atbildēt, jo darbības, kas vērstas uz šī brīža vajadzību apmierināšanu, var dot īstermiņa labumu, taču var neatbilst ilgtermiņa perspektīvai un nākamo paaudžu vitālajām vajadzībām.

Praktiski visas analizētās valstu ilgspējīgas attīstības stratēģijas runā par nepieciešamību mainīt „domāšanu“, „attieksmi“, „rīcību“ uz tādu, kas atbilst ilgspējas principiem. Citiem vārdiem, ilgspējīgas attīstības koncepcija paredz indivīda apziņas evolūciju, kam jānotiek kontekstā ar sabiedrības domāšanas un kultūras pārmaiņām ilgspējīgas attīstības ideju un prakšu virzienā.

Izmantojot citu valstu pieredzi, Eiropas Savienības un ANO uzstādījumus, **Latvijai jārod sava konkrēta ilgspējas definīcija** un to var darīt arī indivīdi personiskā līmenī. Latvijā ilgspējīga attīstība nozīmē to pašu, ko citur pasaulē, tikai mums nākotnes veidosānā ir jābalstās uz pašu **gudrību, vērtībām un tikumiem!**

Latvijas ilgspējīgas attīstības stratēģijai jādod atbilde uz vairākiem svarīgiem jautājumiem:

- Kā vairosim un stiprināsim **cilvēku** rīcībspēju, lai viņi varētu izdarīt pareizas izvēles, droši un atbildīgi rīkoties, veidot savu dzīvi un piepildīt mērķus tādā veidā, lai vairotos arī sabiedrības kopējais labums?
- Kādu **valsti un politiku** izkopsim, lai nostiprinātu sasniegtos labklājības un drošības pamatus un veicinātu tālāko izaugsmi?
- Kāda **sabiedrība** spēs nodrošināt Latvijas tālāko izaugsmi un ilgspējīgu attīstību?

Kopumā šodienas sabiedriskās situācijas bilance no ilgspējīgas attīstības viedokļa nav spoža – Latvijā pastāv nopietnas demogrāfiskās, demokrātiskās un ekonomiskās problēmas.⁷ Ir liela emigrācija, neuzticības plaisa starp sabiedrību un politiķiem, krītas iedzīvotāju līdzdalība. Čehijas prezidents Vāclavs Havelis jau 1990.gadā savā Jaungada runā uzsvēra, ka sabiedrībai ir jāiziet cauri morālai krīzei, kas pēc būtības ir sabiedrības vērtību meklējumi: „Morālā vide, kurā mēs dzīvojam ir piesārņota. Mēs bijām pieraduši teikt kaut ko citu, nekā mēs patiesībā domājam. Mēs pieradām nekam neticēt, pieradām ignorēt viens otru un rūpēties tikai paši par sevi.”⁸

Ir valstis, kuru līderiem ir pieticis drosmes ieskatīties spogulī, ieraudzīt kroplīgo un pieņemt fundamentālo un grūto, bet ļoti nepieciešamo lēmumu: mainīties pašiem un aizraut pārmaiņām citus. Un ir citas valstis – tās, kuru līderi nav atvēruši uz

⁷ Juris Rozenvalds (zin.red.) *Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas monitorings 2005-2007.* Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga: Zinātne, 2007; Sociāli ekonomisko procesu pētījums. Hansabanka 2007.

⁸ *Speeches that changed the world*; Simon Sebag Montefiore, Quercus Publishing Ltd 2005

sabiedrības problēmām acis cerībā, ka „gan jau ekonomika visu atrisinās“. Valstis, kas izvēlējušās ignorēt ilgtermiņa vērtības par labu ikreizējām interesēm, riņķo ilūziju ritenī, neredzot, kā sabiedrība sašķeļas un atsvešinās no valsts, kā patriotismu aizstāj nihilisms un attieksme „katram savs krekls tuvāks“. Iedzīvotāji sāk tīksmināties paši par savas valsts neveiksmēm, zaudē nacionālo pašlepnumu un ticību nākotnei, ieraujas sevī un kļūst pasīvi vai ciniski, meklē citur to, ko nevar atrast dzimtenē.

Lai veicinātu sabiedrības līdzdalību un iniciatīvu ir jāatgūst uzticēšanās. Ir nepieciešams atzīt un pārvarēt „vēsturisko“ mantojumu – dubultstandartus, kad runājam par vērtībām, bet rīkojamies saskaņā ar savtīgām interesēm. Eksperti uzsver, ka Latvijā kopējas stratēģijas ietvaros cilvēkiem ir jāpiedāvā skaidra, sabiedrību vienojoša un motivējoša nākotnes vīzija, un daudzveidīgas, pievilcīgas indivīda pašrealizācijas iespējas. Valsts pārvaldei jāmeklē jaunas sadarbības formas ar pilsoņiem. Latvijā daudz jādara arī pilsoniskās sabiedrības līmenī, lai sabiedrībā veidotos lielāka savstarpējā solidaritāte, uzticēšanās un sadarbība.

Tāpēc mēs pamatojam savu izvēli – par Latvijas vīzijas 2030 un ilgtspējīgas attīstības stratēģijas vadmotīvu izvirzīt sabiedrības pamatvērtības un rīcības principus, kas sekmētu jaunu domāšanu un pieeju nākotnes politikai, veicinātu ilgtspējīgu ideju un prakšu nostiprināšanos sabiedrībā un novestu arī pie ekonomiskās izcilības un labklājības pieauguma. Ja vīzija uzrunā īstās vērtības, sabiedrībai ir jānotic un jāpiedalās stratēģijas izstrādē, apspriešanā un tās īstenošanā ilgākā laika periodā.

Cietais rieksts: Latvijas nākotne būs atkarīga no tā, **cik stipra ir mūsu griba**. Vai mēs apzināties sevi kā savas zemes patiesos saimniekus, kas prot ne tikai likt lietā un vairot priekšteču radītās vērtības, nodrošināt kultūras pēctecību, bet arī droši izmantot jaunās iespējas nācijai uzplaukumam un ielauzties ekonomiski attīstītāko pasaules valstu vidū?

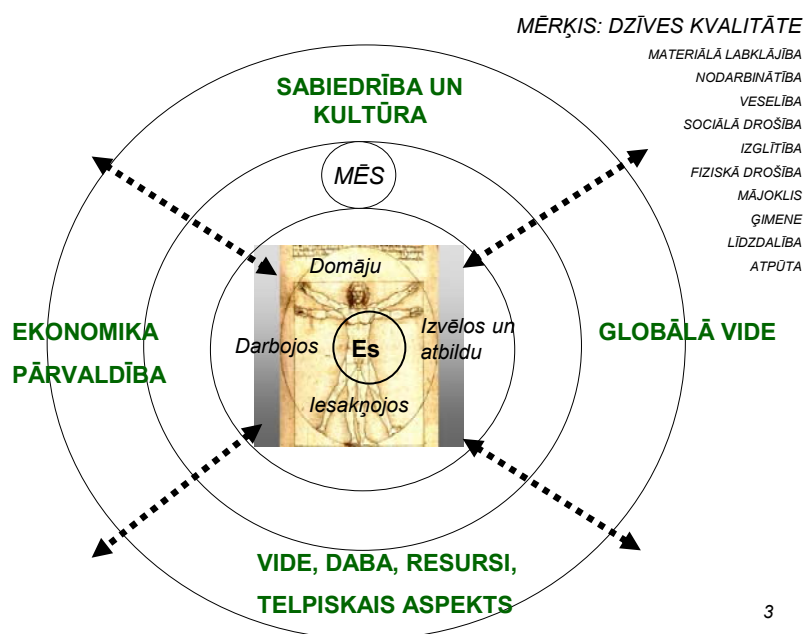
Cilvēks attīstības centrā

Sabiedrība sākas ar katra indivīda Es. Mūsu nav daudz - tikai 2,3 miljoni. Tādēļ Latvijai ir svarīgs katrs cilvēks, katra indivīda radošais un darītgrībošais „es”, ar to domājot ne tikai latviešus un līvus, bet visu šeit dzīvojošo tautību cilvēkus – lietuviešus, ukraiņus, krievus un citus, kas uzskata sevi par Latvijas patriotiem un vēlas iesaistīties nākotnes veidošanā.

Ilgspējīgas attīstības stratēģijā nepieciešams skaidri pateikt, ka „cilvēks pirmajā vietā” vai „cilvēks centrā” patiesībā iezīmē aktīvu dzīves pozīciju un aicinājumu uz nopietnām pārmaiņām domāšanā un attieksmē, kas sākas ar katru no mums.

Paskatīsimies uz Leonardo da Vinči cilvēka zīmējumu! Mēģināsim Latvijas attīstības vīziju izkārtot koncentriskos apļos, kur vidū atrodas cilvēks (1. attēls). Liekot cilvēku centrā, mēs uzrunājam viņa jūtas, domas, pārlicības un gribu. No katra cilvēka sirds caur vērtībām, kas katram no mums ir īpašas un būtiskas, sākas ceļš gan uz savu, gan savu bērnu un savas valsts attīstību.

1. attēls. Vīzijas centrā - cilvēks



Otro apli veido sabiedrība, ar kuru cilvēks ir nemitīgā saskarsmē un mijiedarbībā – ģimene, kaimiņi, kolēģi, radi, partijas biedri... Sabiedrības līmenī mazie un lielie sapņi un idejas var saplūst vienkop, te veidojas cilvēku kopības un grupas, nevalstiskās organizācijas un partnerības, veidojas izpratne par vērtībām un tiek uzkrāts sociālais kapitāls.

Trešo apli izveido galvenie ilgspējīgas attīstības pīlāri: ekonomika un pārvaldība, sabiedrība un kultūra, vide, daba, resursi un globālā telpa. Tas ir plašāks makro

līmenis, kurā darbojas cilvēki un organizācijas. Šajā līmenī funkcionē konkrēti uzņēmumi, tautsaimniecības nozares, noris sabiedriskā un kultūras dzīve, tiek veikta sabiedrības pārvaldība. Arī šajā līmenī var piemērot ilgtspējīgas attīstības vērtības un principus, lai uzlabotu rīcību, kāpinātu konkurētspēju globālā kontekstā. Vienlaikus ir jā rūpējas par resursu saudzīgu izmantošanu un jācenšas vienmērīgi attīstīt visas svarīgākās jomas. Šajā līmenī ir būtiski, lai arī politika atbilstu visaugstākajiem demokrātijas un labas pārvaldības standartiem.

Šādi koncentrējot attīstību ap cilvēku, viņa vērtībām, jūtām un principiem un vienlaikus izstarojot to plašākā sabiedriskā telpā, attiecinot vērtības uz tautsaimniecības nozarēm un sabiedrisko dzīvi, mēs ļaujam atraisīties indivīdu rīcībspējai un piešķiram jaunu elpu organizācijām, uzņēmumiem un nozarēm. Katrs aplis ir saistīts ar citiem un ir izvēršams vēl konkrētāk, piemēram – paplašinot ekonomikas apli, mēs varam iezīmēt konkrētas nozares, tālāk uzņēmumus, līdz pat līmenim, kurā notiek izvēle un konkrētā rīcība atkal nonāk pie konkrētā cilvēka – uzņēmuma vadītāja, mārketinga speciālista, grāmatvedes vai sarga, kuram jāizdara sava izvēle un profesionāli un radoši jāizpilda darbs sev uzliktā pienākuma un atbildības līmenī.

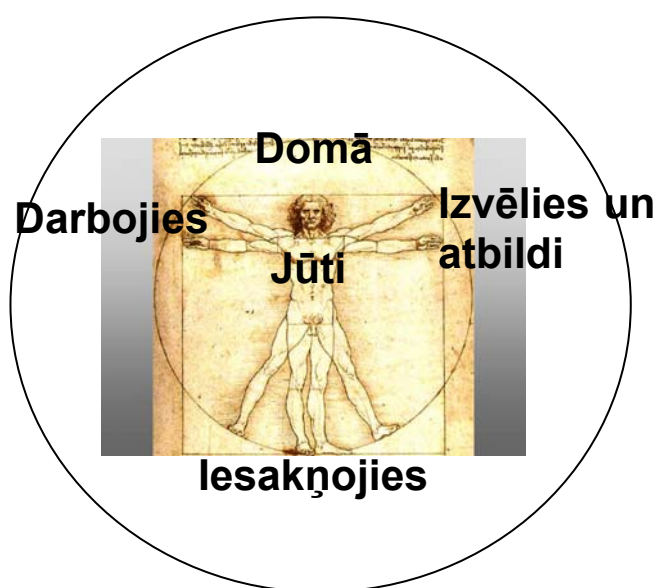
Cietais rieksts: Ilgtspējīgas attīstības pamats ir sabiedrības vienošanās par būtiskajām vērtībām un rīcības principiem, lai pēc tam balstītu uz tiem savu izvēli un rīcību, dzīvotu saskaņā ar tiem. Vai Latvijas sabiedrībā ir iespējama vienošanās par kopīgām attīstības vērtībām un principiem?

Ilgstspējīgas attīstības principi jeb nākotnes padoms: jūti, domā, darbojies, iesakņojies, izvēlies un atbildi!

Cilvēka attieksme, reakcija, izvēle un darbība lielā mērā ir atkarīga no vērtībās sakņotiem rīcības principiem. Principi darbojas kā vērtību iedzīvināšanas mehānisms, tie veicina ilgstspējīgu attīstību vai vismaz rosina cilvēku vēlmi uz to tiekties.

Ilgstspējīgai attīstībai atbilstošus cilvēka praktiskās rīcības principus mēs saskatām vīzijas grafiskajā projekcijā – Leonardo da Vinči cilvēka zīmējumā, kas ir renesanses ikona. Cilvēks centrā: sirds **jūt**, galva – **domā**, kreisā roka – **izvēlas un atbild**, labā – **darbojas**, kājas **sakņojas** dabā, kultūrā, vēsturē, sabiedrībā (2. attēls). Šiem principiem ir cilvēciska daba un tie viegli personificējami.

2. attēls. Ilgstspējīgas attīstības principi



DOMĀT – nozīmē balstīt nākotni uz zināšanām, mācīties mūža garumā, veidot Latvijā spēcīgu izglītības un zinātnes sistēmu, atbalstīt inovācijas, kas pārtop izcilos un konkurētspējīgos produktos. Domā radoši un izmanto tirgus iespējas! Domā ne tikai utilitāri, bet plašākā kultūras kontekstā. Latvijai jābūt gudrai.

DARBOTIES – nozīmē likt lietā latvisko čaklumu un strādātprasmī, bet jāstrādā gudri, ražīgi un tālredzīgi. Paaugstini konkurētspēju Latvijā, Baltijas jūras reģionā, Eiropā un pasaulē, droši darbojies skarbajā tirgū! Meklē nišas un pilnveidojies. Nebaidies riska, esi darbīgs visās dzīves jomās – darbā, mājās, savā pilsētā un novadā!

IESAKŅOTIES – nozīmē novērtēt un izmantot izcelsmes priekšrocības. Iesakņoties var dabā, teritorijā, valodā, kultūrā, saimnieciskajās tradīcijās. Nenoniecini saknes, bet izmanto tās unikālu produktu un pakalpojumu ražošanā un mārketingā. Iesakņotība ir jauna iespēja arī 21. gadsimta ekonomikai. Mīli dzimteni un esi patriots! Arī demokrātija mums labāk jāiesakņo Latvijas sabiedrībā. Iesakņotība palīdzēs saglabāt identitāti, šeit meklējamas atbildes uz integrācijas un migrācijas izaicinājumiem.

IZVĒLĒTIES UN ATBILDĒT – nozīmē izmantot brīvību. Rīkojies ar iespējām, bet apzinies sekas un atbildi par tām. Strādā un tiecies pēc labklājības, bet neaizmisti

atpūsties, veido harmonisku dzīvi. Rūpējies ne tikai par sevi, bet arī par bērniem un Latviju. Neesi vienaldzīgs pret pasaules problēmām.

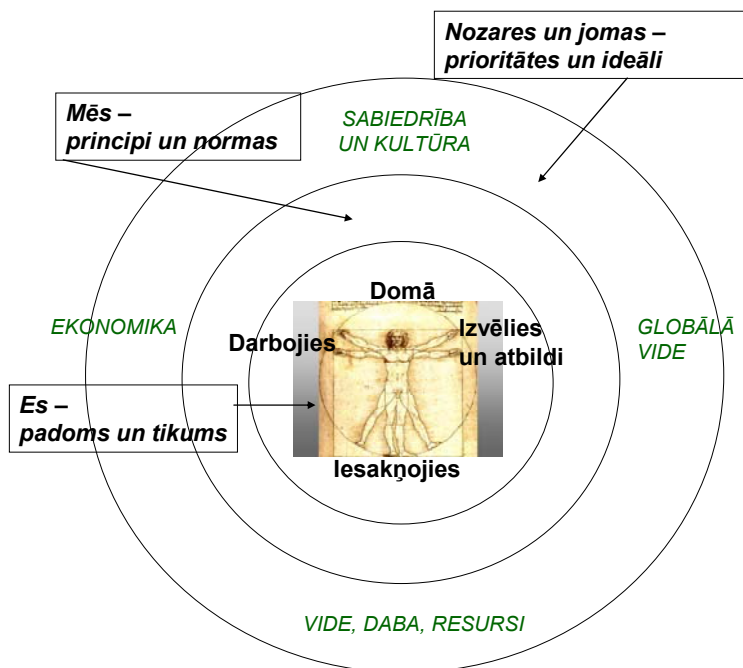
JUST – atgādina rainisko domu par apaļu cilvēku un harmonisku dzīvi, kurā nozīmīga vieta ir emocijām, jūtām, intimitātei. 21. gadsimtā jūtas atkal būs modē, ar sausu aprēķinu vien nepietiks. Cilvēki nevar pārvērsties par konkurences mašīnām, viņiem vajadzīga arī pilnvērtīga atpūta un garīgā dzīve.

Šie principi izskaidro, ko praktiski nozīmē iepriekš uzsvērtā pamatideja par cilvēku attīstības centrā. Jēdzieniski tie savēl kopā cilvēka un sabiedrības RĪCĪBSPĒJU, vienlaikus iezīmējot ceļu uz nākotni – lūk, kā man jārikojas, ja vēlos sasniegt savus mērķus un veidot plaukstošu Latviju – man jādomā, jāiesakņojas, jārikojas, jāizvēlas un jāatbild! Tos var nosaukt par latvieša **nākotnes padomu 21. gadsimtā**.

Ikvienam pašam jāizlemj un jārikojas. Eksperti tikai piedāvā un iesaka: balstīt nākotni uz zināšanām, mācīties un pielietot zināšanas praksē jeb *domāt*, likt lietā latvisko darba tikumu, čaklumu, strādātprasmi jeb *darboties*, novērtēt un izmantot izcelsmes priekšrocības – savu saikni ar Latvijas vēsturi, teritoriju, dabu, kultūru, valodu, ģeogrāfiju, vidi jeb *iesakņoties* un izmantot brīvību un iespējas, ko piedāvā mūsdienu pasaule, vienlaikus paredzot un apzinoties savas rīcības sekas un par tām atbildot jeb *izvēlēties un atbildēt*.

No ilgtspējīgas attīstības viedokļa ir būtiski, ka principi darbojas visos līmeņos un sabiedrības jomās, kur izpaužas cilvēka kā attīstības centrālā elementa, īstenotāja un virzītājspēka loma un misija (3. attēls). **Es** jeb indivīda līmenī tie darbojas kā individuāls padoms un tikums, **Mēs** jeb sabiedrības līmenī – kā sabiedrības kolektīvo darbību un rīcībspēju noteicošie principi jeb normas, **Nozaru un jomu, kā arī valsts** līmenī – kā prioritātes, lēmumus un rīcībpolitiku ietekmējoši kritēriji jeb ideāli. Katrs tikums vairāk saistīts ar kādu konkrētu jomu, piemēram – domāšana vedina rūpēties par izglītību, tomēr tie papildina cits citu un attīstība nevienā nozarē nav iespējama bez visu tikumu līdzdarbības.

3. attēls. Ilgtspējīgas attīstības principu darbība konkrētās jomās



2

Cietais rieksts: Attīstība ir pārmaiņas. Pārmaiņas ir nākotnes atslēgas vārds. Valstis nemainās, tās maina cilvēki. Cilvēkam jāmainās.

Vērtību pieeja ilgtspējīgā attīstībā

Šajā sadaļā mēs detalizēti izskaidrojam, kāpēc Latvijas ilgtermiņa attīstību vajadzētu balstīt uz vērtībām, sniedzam vērtību definīciju, analizējam vērtību izpratni un orientācijas Latvijas sabiedrībā, pamatojam Latvijas ilgtspējīgas attīstības galvenās vērtības, izskaidrojam, kā tās saistītas ar citām vērtībām un diskutējam, kā savienot individuālās, kolektīvās un visas sabiedrības intereses un vērtības.

Kāpēc Latvijas attīstību balstīt uz vērtībām?

Līdz šim stratēģiskajos plānošanas dokumentos uzsvars likts uz nozaru prioritātēm un interesēm. Ilgtermiņa attīstībā svarīgi ir integrēti mērķi – izcilība, konkurētspēja, dzīves kvalitāte un citi, un tos var labāk formulēt un sasniegt ar vērtību palīdzību.

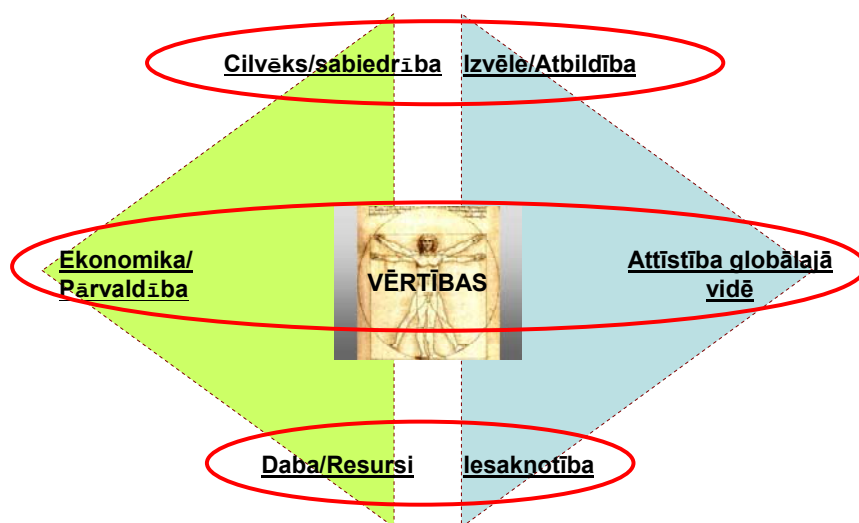
Vērtību pieejai ir vairākas priekšrocības. Vērtības:

- veido saikni starp pagātni un nākotni;
- definē indivīda un sabiedrības uzplaukšanas ideālus;
- iedvesmo cilvēkus rīcībai;
- mobilizē rīcībspēju un pārmaiņu vadību;
- veicina atvērtību un sadarbību;
- nostiprina saites starp privāto un publisko telpu;
- ļauj samērot un harmonizēt individuālās un sabiedriskās intereses;
- ir aktīvs mehānisms nākotnes veidošanā, kas izmantojams jau tagad.

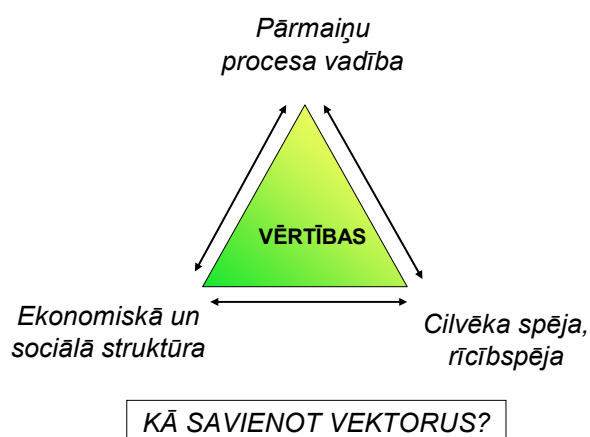
Parasti plānošanas dokumentos tiek piedāvāti dažādi vēlamie nākotnes modeļi, formulēti vēlamie mērķi un indikatori, mazāk izskaidrots un pamatots process, kā vēlamo sasniegt. Nākotne veidojas kā attiecības starp sabiedrības ekonomisko un sociālo struktūru, pārmaiņu procesa vadību un cilvēka rīcībspēju. Katrā valstī tas notiek atšķirīgi. Ir zemes, kuras apbrīnojam to ekonomiskās un sociālās labklājības dēļ, kur cilvēka daba ir noformēta dzīvīgā nacionālā raksturā un kultūras radošumā, kas sekmīgi tiek galā ar jebkurām pārmaiņām, un ir arī tādas zemes, kur korumpēta un izvirtusi sabiedrības struktūra atražo vien netikumu un atpalcību.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijai vairāk nekā citiem plānošanas dokumentiem un nozaru stratēģijām jāpievēršas pārmaiņu procesa vadības, cilvēku rīcībspējas un iesaistīšanas jautājumiem. Te noder vērtību pieeja, jo **vērtības mobilizē rīcībspēju un pārmaiņu vadību**. Vērtības ir saistviela, kas cementē gan sabiedrību (4. attēls), gan politiku un pārvaldību (5. attēls).

4. attēls. Vērtības kā sabiedrības cements



5. attēls. Vērtības kā pārvaldības cements

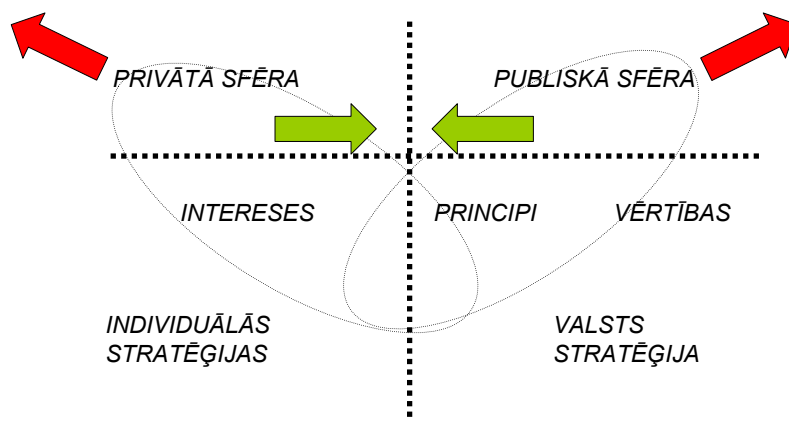


5

Ilgtermiņa stratēģijas ietvaros jāvienojas, kuras vērtības mums kā sabiedrībai ir vissvarīgākās un jābalsta uz tām attīstību. Kopīgās vērtības nenozīmē, ka tiek ignorētas konkrētu indivīdu, uzņēmumu, nozaru un teritoriju atsevišķās intereses un vērtības, gluži otrādi – kopīgās vērtības palīdz izcelties atsevišķajām, veidot sinerģiju un sadarbību cilvēku, uzņēmumu, teritoriju starpā, tādējādi dodot pienesumu kopējā attīstībā. **Vērtības un principi veicina atvērtību un sadarbību.** Vienlaikus stiprinās

saites starp privāto un publisko telpu (6. attēls). Pēdējo aspektu ir sevišķi svarīgi uzsvērt Latvijā, kur pastāv ievērojama plaisa starp privāto un publisko dzīvi un cilvēkos ir liela neuzticība publiskajām institūcijām. Tas ir iemesls, kāpēc daudzi norobežojas savās individuālajās dzīves pasaulēs un pievēršas vienīgi savām atsevišķajām interesēm, bet valstij ir grūtības leģitimēt politiku un gūt iedzīvotāju uzticību. Individuālās un valsts stratēģijas pašlaik bieži iet pretējos virzienos. Tā nedrīkst būt! Vērtības varētu būt drošs tilts starp privāto un publisko sfēru un nostiprināt abas. Tad daudziem cilvēkiem, iespējams, nebūtu jāmeklē dzīves papildījums ārpus Latvijas vai jānovēršas no savas valsts.

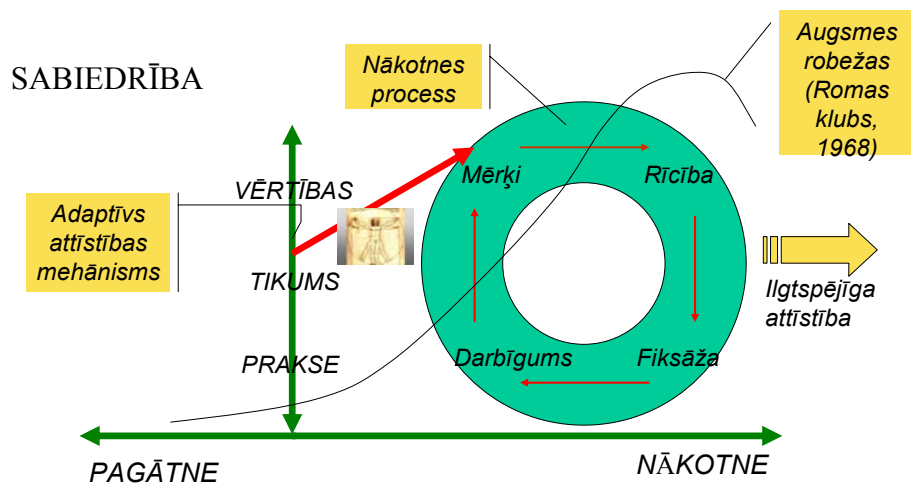
6. attēls. Vērtības kā tilts starp privāto un publisko sfēru



3

Visbeidzot, ir svarīgi saprast, ka nākotne nav sastindzis sapnis, bet aktīva darbība, vērtības nav pūra lādē noglabāti dārgumi, kurus tikai retumis izvelk un aplūko. Vērtības un principi iemiesojas rīcībā un rīcībpolitikā un ir adaptīvs attīstības mehānisms, kas veido nākotni un sekmē ilgspēju (7. attēls). **Vērtības un principi aktīvi veido nākotni!**

7. attēls. Vērtības kā aktīvs attīstības spēks



3

Vērtību definīcija

Vērtības ir noturīgi un kultūrā nostiprināti cilvēku rīcības ideāli, orientieri un kritēriji. Tām ir kolektīva izcelsme un ilglaicīgs raksturs, vērtības nevar radīt atsevišķi indivīdi vai šauras cilvēku grupas. Tas vērtības atšķir no interesēm.

Zinātniskajā literatūrā var sastapt dažādas vērtību definīcijas: „ideāli” (visenākā filozofiskā definīcija, kura rodama jau seno grieķu filozofijā), „ilgstoši ticējumi” (šī definīcija izmantota Miltons Rokiča vērtību pētījumos), „ticējumi, kas piesātināti ar emocijām” (šo definīciju izmantojis vērtību pētnieks Šaloms Švarcs), „nestabilas, mainīgas attieksmes, kas izriet no situācijas un cilvēku sociālās pozīcijas” (uz šo definīciju atsaucas vērtību socioloģija un sabiedriskās domas pētījumi). Sociālajās zinātnēs bijuši mēģinājumi piedāvāt vērtību klasifikācijas, piemēram Rokičs vērtības iedalījis absolūtajās un instrumentālajās, Ronalds Ingleharts – materiālistiskajās un postmateriālistiskajās, Ingleharts un Kristiāns Velcels – sekulāri racionālajās un pašizpaušmes vērtībās. Iespējami arī citi vērtību dalījumi, piemēram – pa jomām: politiskās, sociālās, kultūras vērtības, vai arī politiski ģeogrāfiskā aspektā: Latvijas nacionālās vērtības, Eiropas kopējās vērtības utml.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas vajadzībām mēs piedāvājam šādu vērtību definīciju: „**Vērtības ir iemiesoti ideāli.**” Svarīgi apzināties, ka vērtības nav abstrakti ideāli, tām jābūt iemiesotām arī darbos. Nepietiek ar jūtības cildināšanu vārdos un idealizētas attieksmes paušanu, ja neseko atbilstoši darbi. Vīzijas grupas piedāvātā vērtību definīcija rosina cilvēkus uz gribu, rīcību un atbildību (skat. 2. ielikumu).

2. Ielikums. Vērtību vārdnīca

- **Vērtības** – iemiesoti ideāli
- **Tikumi** – aktīvi principi
- Vērtības + tikumi = **padoms**
- Padoms + rīcība = **attīstība**
- Vērtības ir **noturīgas**, bet arī **mainās**
- Vērtības veidojas **privātās un publiskās sfēras** mijiedarbē
- Katram var būt **savs vērtību modelis**
- Vērtības **sakņojas** kultūrā
- Vērtības veidojas arī **ikdienas dzīvē** un tās ietekmē aktuālā sociālā, ekonomiskā un politiskā situācija
- Vērtības ir **atsaukšanās** (references un pašreferences) pamats
- Vērtības palīdz cilvēkiem veidot **identitāti**
- Vērtības ietver arī **konfliktu** iespējamību, ja pietrūkst izpratnes un tolerances
- Vērtības ir jāpārmanto, bet tās arī **aktīvi jāveido un jāpostulē**
- Vērtību veidošana ir visas **pilsoniskās sabiedrības** uzdevums
- **Inteliģencei** ir sevišķa atbildība kopīgo vērtību formulēšanā
- **Valstij** kā publiskās sfēras galvenajam aģentam vajadzētu uzņemt aktīvu lomu sabiedrības kopīgo vērtību formulēšanā un aizstāvībā
- **Nācijai** ir jāvienojas par dažām kopīgajām attīstības pamatvērtībām

Vērtības ir noturīgākas nekā intereses, tās veido saikni starp pagātni un nākotni, ir sabiedrības pašdefinīcijas un identitātes pamats, būtisks pašapziņas avots. Vērtības veidojušās ilgā praksē, iekodētas tautas gudrībā, nostiprinātas rīcības un attiecību normās, tās ietekmē cilvēku uzskatus un ikdienas darbus, izpaužas arī sociālo institūciju darbībā un politikā. Vērtībām piemīt liels emocionāls spēks – tās uzrunā lielas ļaužu grupas, nāciju kopumā, un arī katru cilvēku atsevišķi un tāpēc ir labs pamats, uz kā būvēt ilgtermiņa vīziju un stratēģiju.

Pašreiz pienācis īstais brīdis diskutēt par Latvijas nākotni, īpaši izceļot vērtību lomu. Šajā procesā nepieciešama sabiedrības līdzdalība un aktīva inteliģences un politiķu iesaistīšanās. Latvijas un citu valstu vēsture rāda, ka svarīgās kopīgās vērtības nosauc, formulē un aizstāv inteliģence un sabiedrības līderi, kuru ciena: rakstnieki, zinātnieki, mākslinieki, skolotāji, uzņēmēji, politiķi, ierēdņi, aktīvi pilsoņi. Latvijā ir daudz šādu cilvēku, kuri izprot attīstības vajadzības un loģiku, izjūt atbildību par sabiedrības un valsts nākotni, saskata iespējas, jūt tautas vēlmes un prioritātes. Viņi uzņemas drosmi formulēt nācijas nākotnei vissvarīgākās kopīgās vērtības un formulēt arī jaunas, ja tas nepieciešams.

Cietais rieksts: Kur ir vērtību līderi Latvijas sabiedrībā? Kas formulēs, paudīs un komunicēs galvenās vērtības sabiedrībā? Kas piedalīsies, atbalstīs un noticēs?

Vērtību izpratne un orientācijas Latvijas sabiedrībā

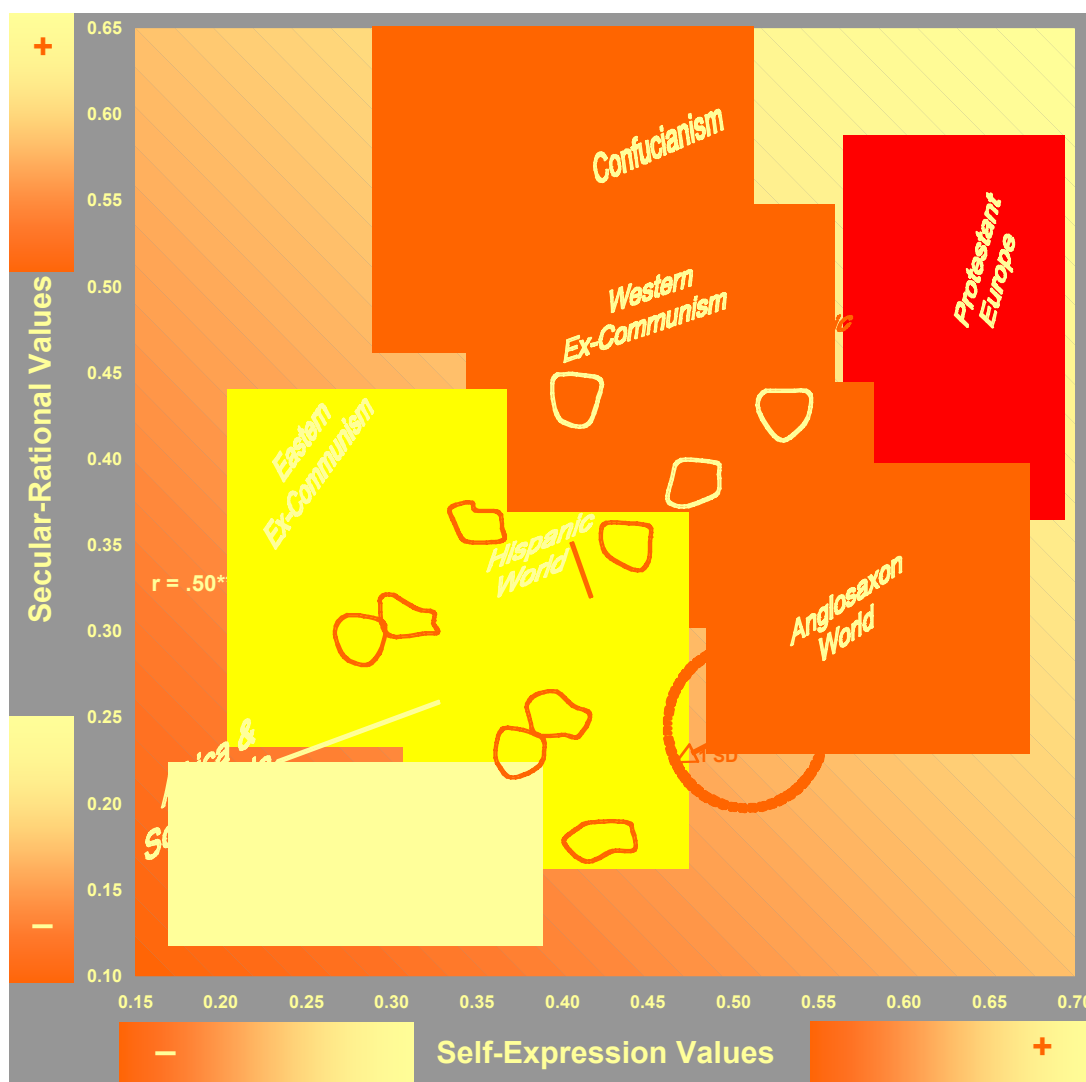
20. gadsimta beigu un 21. gadsimta sākuma pārmaiņu laiks – postindustriālās un postmodernās sabiedrības izveidošanās, globalizācija, eirointegrācija, straujā tehnoloģiju attīstība un patērniecība, kas pārveido ikdienas dzīvi, liberālās

demokrātijas nostiprināšanās un vienlaikus nedrošības un riska pieaugums pasaulē izraisījuši būtiskas pārmaiņas vērtību sistēmā arī Latvijā. Mūsdienu sabiedrībā indivīdam pieejamas neskaitāmas iespējas izvēlēties, dažādi pašizpaušmes un pašrealizācijas veidi gan reālajā sociāli ekonomiskajā telpā, gan virtuālajā dimensijā. Jebkura izvēle un rīcības stratēģija nonāk konkurences situācijā ar citām iespējamām izvēlēm, kas eksistē globalizētā sabiedrībā. Vienlaikus, iespējas sabiedrībā sadalās nevienmērīgi. No cilvēka tiek sagaidīta gan iniciatīva un radošums, gan atbildība un apdoms. Būt Subjektam ar lielo burtu 21. gadsimtā ir liels izaicinājums katram.

Pazīstamie vērtību pētnieki Ronalds Ingleharts un Kristiāns Velcels laika posmā no 1981. līdz 2006. gadam veikuši atkārtotus vērtību pētījumus daudzās pasaules valstīs, kas aptvēruši galvenās cilvēku rūpju un interešu jomas, un salīdzinošā griezumā analizējuši vērtību ietekmi uz valstu ekonomisko progresu. Autori uzskata, ka vērtības var sagrupēt divās lielās kopās: sekulāri racionālās vērtības (tās definē kopienas ideālus un vairāk raksturīgas tradicionālām sabiedrībām) un pašizpaušmes vērtības (tās atspoguļo indivīda uzplaukšanas ideālus un vairāk raksturīgas Rietumu tipa liberālajām demokrātijām un industriāli attīstītajām valstīm). Attīstības virziens ir mērāms pa asi no ierobežotas izvēles uz brīvu izvēli⁹. Pētnieki uzsver, ka pastāv spēcīga korelācija starp pamatvērtībām, tādēļ valstis iespējams sagrupēt un attēlot kartē, ko autori nosaukuši par pasaules kultūras karti („Inglehart-Welzel Cultural Map of the World“, 8. attēls). Latvija šajā vērtību kartē ietilpst vienā grupā ar Lietuvu, Igauniju, Čehiju, Slovēniju un citām Rietumu tipa pēckomunistiskām valstīm.

⁹ A Human Development View on Value Change Trends (1981-2006), Christian Welzel, Istanbul, November 03, 2006, vai arī www.worldvaluessurvey.org

8. attēls. Latvija Ingleharta un Velcela pasaules vērtību kartē (Avots: Christian Welzel. A Human Development View on Value Change Trends (1981-2006); Latvija apzīmēta ar LTV)



Tradicionālā / sekulāri racionālā ass atspoguļo atšķirības starp tradicionālo vērtību sabiedrībām, kur lielu lomu spēlē reliģija. Otrā – sekulāri-racionālā ass atspoguļo pāreju no industriālajām sabiedrībām uz postindustriālo laikmetu. Ja industriālajā laikmetā izdzīvošanas jautājums ir ļoti aktuāls, tad otrajā ass galā par dominējošo vērtību kļūst pašizpaušme. Prioritātes pārvirzās no ekonomiskās un fiziskās drošības uz arvien pieaugošu uzsvāri uz subjektīvo labklājību, pašrealizāciju un dzīves kvalitāti. Sabiedrībai, noslēdzot industrializācijas fāzi attīstībā un kļūstot par zināšanu sabiedrību, notiek arī vērtību pārbīde no izdzīvošanas vērtībām uz pašizpaušmes vērtībām. Modernā mūsdienu Rietumu tipa sabiedrībā liels uzsvārs tiek likts uz vides aizsardzību, daudzveidību, toleranci, arvien lielāku iesaistīšanos ekonomisko un politisko lēmumu pieņemšanā. Šīs vērtības nāk kopā ar subjektīvo labklājības izjūtu, kas veicina iecietības atmosfēras veidošanos, uzticību un politisko mērenību. Sabiedrības, kas ieņem augstu vietu uz pašizpaušmes vērtību ass, demonstrē arī

augstākus cilvēku savtarpējās uzticēšanās rādītājus, un tas ir svarīgi gan ekonomikas konkurētspējai, gan efektīvai demokrātijas funkcionēšanai.

Latvija pieder Rietumu kultūrai un Eiropas vērtību telpai¹⁰, taču Latvijai jāatrisinās no postkomunistiskā mantojuma un jāpavirzās vērtību koordināšu sistēmā tuvāk Rietumeiropas liberālajām demokrātijām un kultūrām, vienlaikus saglabājot un izkopjot savu vērtību savdabību. Sabiedrības vērtību sistēmas evolūcijas nepieciešamība Latvijā ir daļa no attīstības uzstādījuma, kas ietilpst sociālajā pīlārā cilvēks un sabiedrība un ir saistīts ar izvēli un atbildību.

Līdzšinējie vērtību pētījumi liecina, ka Latvijas sabiedrībā izplatītas ir gan tradicionālās, gan modernās vērtību orientācijas un izpratnes. Pārskata par tautas attīstību Latvijā¹¹ pētījuma ietvaros Latvijas Universitātes zinātnieki uzdeva cilvēkiem jautājumu „**Kuras īpašības būtu īpaši svarīgi bērniem ieaudzināt ģimenē?**”, un tādejādi ieguva atbildes par vērtībām, kurām sabiedrībā piemīt augsta ticamības pakāpe. No rezultātiem izriet, ka Latvijas sabiedrībā dominējošās ir vērtības, kuras pieskaita tradicionālajām – atbildības sajūta, darba mīlestība, ģimeniskums un citas, taču cilvēki augstu vērtē arī vērtības, kuras klasificē kā modernas, uz dinamisku attīstību vērstas – neatkarību, patstāvību, tiekšanos pēc panākumiem, radošumu un citas (9. attēls).

Pētījumos konstatēts, ka vērtību jomā pastāv atšķirības starp jebūtību un rīcību. It sevišķi tas novērojams aptaujās, kurās noskaidro cilvēku attieksmi pret jebūtīgiem uzstādījumiem, idealizētiem ticējumiem, vispārējiem pieņēmumiem par vēlamo stāvokli – cilvēki vārdos pauž lielāku atbalstu vērtību ideāliem un pozitīvu attieksmi pret tiem nekā praktiski seko šiem uzstādījumiem ikdienas rīcībā.

Vērtību analīze Latvijas sabiedrībā liecina, ka **orientācija uz tradicionālām vērtībām** – ģimeni, darbu, drošību un citām ir spēcīga gan ideālo, gan praktisko vērtību ziņā.

¹⁰ Ijabs, Ivars (2006) „Eiropas nākotne: vērtību perspektīva”. Paper presented at the International Conference “Uncertain Transformations: New Domestic and International Challenges”. Riga, University of Latvia, 9-12 November 2006

¹¹ Pārskats par tautas attīstību 2007. Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts.

9. attēls. „Tradicionālās” un „modernās” vērtības Latvijas sabiedrībā (*Atbilde uz jautājumu: “Kuras īpašības būtu īpaši svarīgi bērniem ieaudzināt ģimenē?”*, %, ar dzeltenu atzīmētas tradicionālās vērtības, ar zaļu – modernās)

	UZ IZCILIBU VERSTĀS	TRADICIONĀLĀS
• Atbildības sajūta 67%		
• Darba mīlestība 61%		
• Ģimeniskums 49%		
• Iecietība un cieņa pret citiem cilvēkiem 40%		
• Neatkarība, patstāvība 35%		
• Laba uzvedība 35%		
• Neatmaidība 34%		
• Saimnieciskums, taupīgums 30 %		
• Tiekšanās pēc panākumiem 22%		
• Paklausība 22%		
• Radoša pieeja 18%		
• Uzskats, ka ir svarīgi prast nopelnīt naudu 16%		
• Nesavtība 10%		
• Būt līderim 9%		
• Vēlme būt labākajam 9%		
• Ticība, reliģiozitāte 8%		
• Neizcelties, būt kā visiem 4%		
• Tiekšanās pēc popularitātes, slavas 2%		

Atvērtība pārmaiņām, orientācija uz sasniegumiem un pašrealizāciju ir būtiskas vērtības ekonomiski attīstītās sabiedrībās, tās saistītas ar orientāciju uz risku, radošumu, jaunveidi, autonomiju, neatkarību, pašizpaušmi u.c. Latvijā pastāv ievērojama plaisa starp cilvēku priekšstatiem par vēlamo rīcību un praktisko darbību šo vērtību grupā. Daugavpils Universitātes sociologu veiktie pētījumi parāda sakarību, ka 1/3 daugavpīliešu, kuri orientēti uz panākumu stratēģiju (kuriem ir nozīmīgas liberālās vērtības, individuālisms), ekonomiski sevi realizē veiksmīgāk un viņu dzīves kvalitāte ir augstāka kā tām 2/3 daugavpīliešu, kuri ir orientēti uz izdzīvošanas stratēģiju (nozīmīgāka ir drošība, vienlīdzība u.c.)¹²

Orientācija uz pārticību Latvijā drīzāk saistīta ar konservatīvisma vērtībām – stabilitāti, drošumu, ko sniedz materiālie resursi, darbs. Latvijas iedzīvotāju vērtīborientācijās dominē nevis tendence uz veiksmes stratēģiju, bet priekšroka tiek dota garantētai stabilitātei.

¹² Vladimirs Meņšikovs, „Dzīves kvalitāte Daugavpilī”. Grāmatā: Baiba Bela, Tālis Tisenkopfs (zinātniskie redaktori) *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga: Stratēģiskās analīzes komisija, Apgāds “Zinātne”, 2006.

Orientācija uz sabiedrības kopīgo labumu ir visai abstrakta. Izpalīdzība un rūpes par līdzcilvēkiem vērstas uz samērā šauru ģimenes locekļu un draugu loku. Par savstarpējas uzticēšanās trūkumu sabiedrībā liecina tas, ka 40% piekrīt apgalvojumam “uzņēmējdarbību ir labāk sākt vienam, bez partneriem”.

Gados jaunākie, ekonomiski veiksmīgākie un izglītotākie ir vairāk orientēti uz vērtībām, kuras saistītas ar atvērtību riskam, radošumu, personiskiem sasniegumiem un pašrealizāciju.¹³

Šobrīd Latvijā notiek **vērtību audits** pēc Cultural Transformation Tools (CTT)¹⁴ metodoloģijas, rezultāti būs zināmi 2007. gada oktobrī. CTT metodoloģija paredz apzināt cilvēka individuālās vērtības un kultūras vērtības, samērot tās ar šībrīža realitāti un apzināt nākotnes gaidas, saistībā ar vēlamo vērtību atspoguļojumu sabiedrībā. CTT metode dod izmērāmu ieskatu par tām vērtībām, kuru attīstību cilvēki vēlas veicināt. Šādas metodoloģijas pielietošana nav jaunums kompāniju praksē, taču pēdējos gados parādās tās pielietojums arī publiskajā sfērā, piemēram – Miami pilsētas attīstības vīzijas izveidošanā.

Analīze liecina, ka Latvijas sabiedrībā pastāv gan vērtību daudzveidība, gan liels vērtību potenciāls, kas liekams lietā dinamiskas un ilgtspējīgas attīstības veicināšanai. Starp tradicionālajām un modernajām vērtību orientācijām nav pretrunu, un arī tradicionālās vērtības, piemēram – saimnieciskums, taupīgums var veicināt dinamisku attīstību. Latvijas ilgtspējīgā attīstībā ir jāizmanto gan tradicionālās, tautas raksturā nostiprinātās, gan modernās, uz atvērto pasauli vērstās vērtības.

¹³ Pārskats par tautas attīstību 2007. Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts.

¹⁴ CTT: www.valuescentre.com

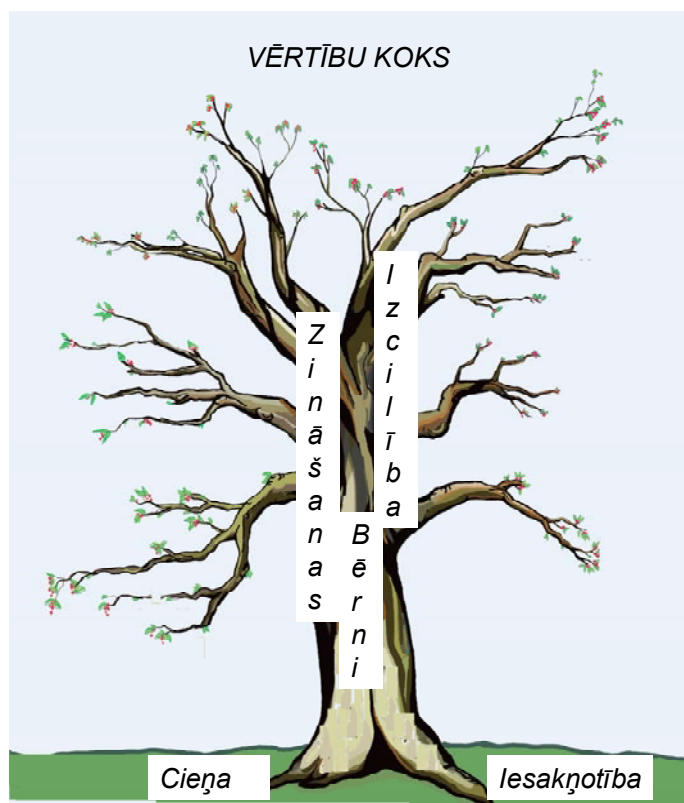
Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatvērtības

Mūsdienu sabiedrību raksturo vērtību daudzveidība un to skaits ir gandrīz neierobežots. Individīdi var brīvi veidot savu vērtību kopumu. Tomēr, domājot par Latvijas nākotni, mēs lūkojam pēc pašām svarīgākajām kopīgajām vērtībām, un to skaits nevar būt liels. Kas ir šīs vērtības un kur tās meklēt?

Ilgtspējīgas attīstības vērtību noteikšanā jāņem vērā sabiedrībā pastāvošās vērtību orientācijas, attieksmes un viedokļi. Taču ar to nepietiek! Mainīgie šībrīža vērtību priekšstati un dienaskārtības jautājumi nav vienīgais nākotnes orientieris. Politikiem, inteliģencei, pilsoņiem jāuzņemas drosme un atbildība aktīvi formulēt nākotnes vērtības. Vērtības ir prāta, gribas, emociju un darbības akts.

Vīzijas grupa, diskutējot ar Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas darbiniekiem, uzklusot Latvijas ilgtspējīgas attīstības izstrādes Vadības grupas padomus, apkopojot priekšlikumus, kas izteikti forumā „Reģioni – Latvijas attīstība” un citās diskusijās, piedāvā Latvijas ilgtspējīgu attīstību balstīt uz **piecām pamatvērtībām: cieņa, izcilība, zināšanas, iesakņotība, bērni** (10. attēls).

10. attēls. Ilgtspējīgas attīstības pamatvērtības



2

Cieņa, pašcieņa, savstarpējā cieņa ir sabiedrības pamats. Cieņu veido pilnvērtīga iesaiste saimnieciskajā dzīvē, sabiedrībā, savu mērķu piepildījums. Cieņa iedēsta pārliecību un lepnumu par sevi, savu valsti – es esmu varošs, prasmīgs, drošs. Cieņa izvirza ētiskus standartus ekonomikai, politikai, liek ierunāties atbildībai un sirdsapziņai. Tā atraisa cilvēku rīcībspēju, ļauj droši darboties.

Izcilība – katrs var būt izcils savā jomā – vecs vai jauns – katram ir iespējas. Izcilība sākas ar darbīgumu un centību, to nostiprina izglītība, papildina tehnoloģija un vainago kultūra. Mums jātiecas pēc indivīdu, uzņēmumu, novadu, visas valsts izcilības. Tikai būdami izcili, mēs nepazudīsim globalizētā pasaulē. Viss pagātnes krietnums un tikums jau ir izcils! Katrs tagadnes sasniegums ir izcils! Šī vērtība no jauna uzpotējama uz nacionālā zara, audzējama un briedināma.

Zināšanas ir gan vērtība, gan līdzeklis ceļā uz mazas nācijas uzplaukumu – cik zinoši, izglītoti un radoši būs Latvijas cilvēki un uzņēmumi, tik labi mēs dzīvosim. Zināšanas ir konkurētspējas un arī sabiedrības integrācijas līdzeklis. Tikai gudra un izglītota sabiedrība spēs valdīt pār tehnoloģiju un tirgu un nodrošināt ilgtspēju.

Iesakņotība ir sena, bet pa jaunam interpretējama vērtība. Mums jābūt atvērtiem globalizētā pasaulē, citādi nebūsim konkurētspējīgi, bet mums jāsauglabā iesakņotība savā zemē, tradīcijās, sabiedrībā, kultūrā, jānosargā identitāte. Iesakņotība nenozīmē stagnāciju, tā ir jauna iespēja ekonomikai un sabiedrībai pasniegt savu unikalitāti globalizētā pasaulē. Iesakņotība nenozīmē tikai etnisko identitāti vai piesaisti vietai, tā ir jauna izpratne par dzīvi globalizētā pasaulē, kur atvērtību un konkurētspēju jāprot samērot ar tradīciju un savdabību. Arī Latvijas ekonomikas konkurētspējai var noderēt idejas par uzņēmumu iesakņotību vietējos resursos, zināšanās, prasmēs, darbaspēka kvalitātē, sociālajā partnerībā. Uzņēmumiem jāprot novērtēt izcelsmes priekšrocības, izmantot dabas, teritorijas un kultūras resursus unikālu produktu ražošanā. Iesakņotību ekonomikā var padarīt par kustīgiem mārketinga zariem un vairot uzņēmumu konkurētspēju. Cik stipras būs saknes, tik stiprs būs koks un lapotne. No saknēm un tradīcijām izaugs arī modernās idejas.

Jēdziens „iesakņotība“ mūsu piedāvātās vīzijas kontekstā jāizprot ne tikai kā pieķeršanās savai zemei, valodai, kultūrai, sabiedriskajai grupai, bet arī kā faktors, kas veicina sociālo kohēziju. nekādas būtiskas pārmaiņas valstī globalizācijas laikmetā nevar veikt bez plašāka ieinteresēto sabiedrības grupu atbalsta. Reāla iesakņotība nav iespējama, ja netiek uzrunātas tādas attīstības iespējas, kas pa īstam interesē ievērojamu (pietiekamu, no kritiskās masas viedokļa) sabiedrības daļu. Iesakņotības princips sasauca gan ar ilgtspējīgas attīstības jomu Sabiedrība un kultūra, gan ar jomām Daba un vide un Ekonomika un pārvaldība. Iesakņotība nekādā gadījumā nav pretrunā ar atvērtību, ko pieprasa globālā konkurētspēja. Gluži otrādi, ņemot vērā, ka konkurēt var tikai ar atšķirīgo, iesakņotība var būt par pamatu unikalitātei, kas tieši veicinās globālo konkurētspēju. Iesakņotība un atvērtība uz daudzveidību ir globalizācijas veiksmes zelta medaļas divas puses.

Bērni – Latvijā bērnus vajag nosaukt par ilgtermiņa vērtību! Tu nevari izdomāt nekādu nākotni, ja vispirms tu neizdomā sev bērnu! Liekam priekšā nosaukt bērnus par Latvijas nacionālo vērtību! Nākotne būs tikai ilūzija, ja nebūs kārtībā demogrāfija, ģimenes politika, izglītības sistēma. Vajadzīgas kuplas ģimenes un dzimtas. Ikviens

piezīmēt spējīgs bērns vajadzīgs Latvijai. Inovāciju un zināšanu sabiedrība sākas ar bērnodārzu!

Vērtību ceļvedis

Vīzijas grupas diskusijās ar citiem ekspertiem un sabiedrības pārstāvjiem nereti tika uzdots jautājums, kā šīs vērtības atšifrēt, kā parādīt to konkrētās nozīmes, kas būtu tuvināmas konkrētai rīcībpolitikai un izmantojamas, indivīdu, uzņēmumu un nozaru darbībā? Tāpēc piedāvājam vērtību ceļvedi, kurā paskaidrotas pamatvērtības, atšifrētas to nozīmes un izceltas radniecīgās vērtības (11. attēls). Vērtību ceļvedi esam iekļāvuši arī dzīves kvalitāti kā vērtību, jo šis mērķis fiksēts nacionālajos plānošanas dokumentos, un dzīves kvalitāte ietver virkni cilvēkam nozīmīgu vērtību.

11. attēls. Ilgtspējīgas attīstības vērtību atšifrējums

<i>Patstāvība, neatkarība, iniciatīva, radošums, mācīšanās, jaunveide, uzņēmība, drosmē, gudrība, atvērtība, partnerība, ražīgums, konkurētspēja</i>	<i>Labklājība, nodarbinātība, veselība, izglītība, drošība, mājoklis, vide, līdzdalība, palīdzība, atpūta, skaistais, pašizpaušme</i>
Zināšanas un izcilība	Dzīves kvalitāte
Bērni <i>Nākotne, spējas, iespējas, izglītība, audzināšana un tolerance, daudzveidība, brīvība, jaunrade, rūpes, atbildība</i>	
Cieņa	Iesakņotība
<i>Cieņa, pašcieņa, atbildība, iecietība, solidaritāte, līdztiesība, tiesiskums, demokrātija, lepnums</i>	<i>Valoda, vēsture, kultūra, daba, vide, resursi, teritorija, ģimene, dzimta, kopiena, tauta, darbīgums, spīts, neatlaidība, patriotisms, piederības sajūta, identitāte</i>

Katra pamatvērtība ir ļoti ietilpīga un piesātināta garīgā, emocionālā un politiskā nozīmē. Pamatvērtības saistītas ar virkni citām svarīgām vērtībām. Pamatvērtību ietilpīgums un atvērtais raksturs vedina domāt, ka tās varētu būt pieņemamas gan cilvēkiem ar „tradicionālu” un „modernu” vērtību orientāciju, gan liberāļiem un konservatīvajiem, gan uz dinamisku augsmi un drošību orientētiem indivīdiem. No vērtību ceļveža tālāk jau meklējami konkrēti ceļi un risinājumi uz jomām, nozarēm un politikām, kuras ir atbildīgas par vērtību iedzīvināšanu.

Vērtību pieejas praktiskā izmantošana stratēģiskajā plānošanā

Viens no svarīgākajiem jautājumiem ir – kā ilgtspējīgas attīstības vērtības un principus iedzīvināt stratēģijā? Šis jautājums tika pārrunāts kopīgās sanāksmēs ar Vadības grupu. Izkristalizējās vairākas vadlīnijas, kā vērtību pieeju saistīt ar rīcībpolitiku un noskaidrojās nepieciešamība izanalizēt konkrētus valstu, uzņēmumu, novadu un indivīdu attīstības piemērus.

No vērtībām uz rīcībpolitiku

Apkopojot diskusijās izteiktos priekšlikumus, vīzijas grupa formulē vadlīnijas un ieteikumus, kā veidot sasaisti starp vērtību pieeju un stratēģiskajiem plānošanas dokumentiem:

- **Patiesuma princips** – politiskajā komunikācijā vērtības vajag paust patiesi, neviltoti un tajā pašā laikā darīt to viegli, radoši, izmantojot jaunas pieejas un formas. Vērtību komunikācijā vienmēr cauri jānes vērtību saturiskā slodze. Vērtību komunikācija nedrīkst būt kārtējā PR kampaņa, kas balstīta un preču mārketinga principiem. Sabiedrība uzreiz sapratīs, ka tas ir viltojums;
- **Vienkāršības princips** – nevajag pārspīlēt un pārcensties, vajag vienoties par dažām kopīgajām vērtībām un principiem;
- **Jauns politikas stils** – vērtības jāprot komunicēt citādi, pa jaunam, piedāvājot jaunu politikas dokumenta un vēstījuma stilu – politiku, kuras centrā ir cilvēks un humāns vēstījums. Arī konkrēta rīcībpolitika var būt vēstoša. Vienā no vīzijas apspriedēm akadēmiķis Ivars Kalviņš piedāvāja ideju “Pūriņš bērniņam”, proti – pieņemot ilgtspējīgas attīstības stratēģiju, valsts pieņem arī blakus programmu un slēdz sabiedrības un valsts ilgtermiņa līgums ar bērnu, kur paredz konkrētu valsts apņemšanos atbalstīt viņa attīstību;
- **Nepieciešami piemēri!** Piemēri ir visiedarbīgākais veids, kā parādīt sabiedrībai vērtību pieejas izmantojamību. Vadības grupa iesaka popularizēt konkrētu cilvēku sasniegumus, uzņēmumu, novadu sasniegumus. Cilvēki vairākotic iedvesmojošiem un iedrošinošiem piemēriem, nevis tikai runām;
- Būtiska loma būs **sabiedriskajām diskusijām**. Vadības grupa ir vērsusi uzmanību uz nepieciešamību iesaistīt ne tikai latviešus, bet arī krievvalodīgos, sadarboties ar presi;
- Savukārt pašvaldību vadītāji norāda uz nepieciešamību **saistīt ilgtermiņa vīziju un stratēģiju ar reģionu un novadu stratēģijām**, „vest apspriešanu ārā no Rīgas”;
- **Jauniešu iesaistīšana** un viņu nākotnes stratēģiju apzināšana ir ārkārtīgi svarīgs ilgtermiņa plānošanas uzdevums;
- **Stratēģijai nepieciešami līderi, sabiedrotie un atbalstītāji**. Vienmēr aktuāls būs jautājums, kas ir tie cilvēki, kuri pauž vīzijas un stratēģijas idejas un virza politiku? No sabiedrības puses pastāvēs jautājums – Kas noticēs un kam? Tāpēc ir nepieciešama aktīva politiķu, inteliģences, Vadības grupas loma un atbildība, Vīzijas un Stratēģijas izstrādes grupu sadarbība, sabiedriskās diskusijas.

Vērtību un principu īstenošanas piemēri

Šajā sadaļā esam izanalizējuši un apkopojuši vairākus piemērus, kā konkrētas valstis, uzņēmumi, novadi un indivīdi ir rīkojušies, balstoties uz vērtībām, lai panāktu izcilību un ilgtspējīgu attīstību.

Ziemeļvalstu piemērs

Latvijai ģeogrāfiski tuvs uz vērtībās balstīts attīstības uzstādījums ir **Ziemeļvalstu konkurētspējas modelis**. Kā zināms, visas Ziemeļvalstis atrodas globālā konkurētspējas indeksa topa 10 sarakstā tādās kategorijās kā konkurētspēja, tehnoloģijas, radošums, un veido šobrīd konkurētspējīgāko reģionu pasaulē, kopumā apsteidzot pat ASV un Ķīnu. Šajā konceptuālajā dokumentā Ziemeļvalstu domas līderi uzsver, ka globalizācijas laikmetā ir jāskatās ne tikai uz ārpusi, lai saprastu notiekošās pārmaiņas, bet arī uz iekšpusi, lai apzinātu savas spējas un prasmes.

Dokumentā konstatēts, ka Ziemeļvalstīm ir kopīgi četri pamatnosacījumi un astoņas vērtības, kas ļauj tām uzplaukt globālajā ekonomikā. Četri pamatnosacījumi ir: līdzīga sociālā sistēma, spēja komunicēt līdzīgā valodā, līdzīga indivīda pašrealizācija dzīves stila izpratnē un apstākļi, ka Ziemeļvalstis jau gadiem ilgi sevi salīdzināja un samēroja viena ar otru.

Kopīgās Ziemeļvalstu astoņas vērtības ir: līdztiesība, uzticēšanās, tuvība varai, iekļautība, spēja pielāgoties, cieņa pret dabu, protestantiskā darba ētika un estētika. Šīs vērtības caurvij Ziemeļvalstu sociālo sistēmu un veicina saprašanos starp valstīm. Kā nozīmīgākais elements šajā vērtību sistēmā tiek minēts līdzsvars starp indivīdu un kopienas (community).

Līdzšinējos panākumu cēloņus stratēģijas autori izskaidro ar to iesakņotību augstāk definētajās Ziemeļvalstu vērtībās. Stratēģijas autori arī mēģina atspoguļot saiti starp apzinātajām vērtībām un kā tās ietekmē Ziemeļvalstu spējas attīstīt inovatīvus un globāli konkurētspējīgus biznesa risinājumus, lai nodrošinātu ilgtermiņa attīstības priekšnosacījumus strauji mainīgajā vidē.

Dokumentā arī uzsvērts, ka valstis un reģioni globālajā pasaulē savā starpā sacenšas, un ka Ziemeļvalstīm ir nepieciešams vēl ciešāk sadarboties, lai veicinātu reģionālo konkurētspēju, nevis sacensties vienai ar otru¹⁵.

„Visaptverošā Koreja“ – tehnoloģiska un globalizēta pieeja

Korejas attīstības koncepts saucas „Ubiquitous Korea“. *Ubiquitous* vārdnīcas uzrāda kā sinomīnu *omnipresent* – vienmēr atrasties vienlaicīgi visur, kas tiek bieži lietots reliģiskā kontekstā, apzīmējot Dieva pastāvīgo klātesamību. Taču pēdējos gados parādās jauna šī termina nozīme, kas ir saistīta ar IT tehnoloģiju attīstību: „ubiquitous computing“, kad tehnoloģija mūs aptver mūsu ikdienas dzīvē un dara darbu, pati paliekot neredzama. Tas praksē nozīmē simtiem „mašīnu“ ap katru indivīdu, kurš tās aktīvi lieto, nepievēršot tām īpašu uzmanību, tās „neredzot“.

¹⁵ The Nordic Region as a Global Winner. Tracing the Nordic Competitiveness model, 2005

Nav šaubu, ka tieši šis IT koncepts ir pamatā Korejas attīstības vīzijai, kas postulē attīstīt „visaptverošo Koreju“ līdz 2007.gadam, radot 8 pakalpojumu jomas, 3 infrastruktūras un 9 jaunus izaugsmes motorus (growth engines). IT sektoram uz šo laiku ir jārada 290,000 jaunu darba vietu un jāpalielina eksports par 100%. Šie pasākumi kopā radīs 20,000 USD/capita ienākumu līmeni Korejā. Internetā ir brīvi pieejams liels daudzums materiālu par šo Korejas attīstības redzējumu.

Korejas vīzija ir transformēt eKoreju par uKoreju (ubiquitous Korea), kas ir radoša, uz zināšanām balstīta sabiedrība, sakņota tehnoloģiskā izcilībā un tehnoloģiskā pieejamībā. Korejas patreizējā kultūra perfekti atbilst „jaunajai pasaulei“ – korejieši strādā ātri, labprāt uzņemas risku un pastāvīgi uzlabo savus produktus. Tajā pašā laikā, Koreja nesacenšas ar masu produkcijas valstīm, kā Ķīnu un Indiju. Koreja attīsta inovatīvas centrālās tehnoloģijas un tādējādi nodrošina sev līdera lomu, salīdzinot ar masu produkcijas valstīm¹⁶.

Lielbritānija – „Lai mums nebūtu jānožēlo sava nākotne“

Savukārt, Lielbritānijā valdība skaidri sevi identificē ar tādas nākotnes attīstības stratēģijas plānošanu un veidošanu, kuras izpilde „nebūtu jānožēlo“¹⁷. Stratēģija paredz veidot integrētu attīstības vīziju, ar lielāku uzsvāri uz starptautiskajiem attīstības aspektiem un sabiedrisko dimensiju. Stratēģija balstās uz četriem pamatprincipiem ar lielu uzsvāri uz vides aizsardzību. Stratēģijas pamatprincipi ir - ilgspējīgs patēriņš un ražošana; klimata izmaiņas; dabas resursu aizsardzība un ilgspējīgas kopienas (sustainable communities). Tiks radīts arī jauns indikatoru kopums, kurā tiks iekļauti arī pilnīgi jauni kritēriji, piem. labsajūta (wellbeing).

Kaut arī britu valdība skaidri uzņemas līdera lomu ilgspējīgo pārmaiņu iniciēšanā, tā arī apzinās, ka tikai sadarbojoties ar uzņēmumiem, sabiedrisko sektoru kopumā, brīvprātīgajām un kopienu organizācijām un ģimenēm var izveidot jaunu pamatu atšķirīgam izvēļu izdarīšanas modelim – tādām, kas balstītos uz ilgspējīgu domāšanu.

Šī rīcības programma paredz sekojošas galvenās darbības līnijas:

- „Kopā mēs to spējam“ (Together We Can – Community Action 2020) – programma, kas domāta, lai veicinātu cilvēkus vēlmi iesaistīties, nodrošinot prasmju attīstību, pieeju finansējumam, kā arī sniedzot mentoru palīdzību;
- radīt diskusiju forumu, kur cilvēki varētu spriest par to, kādas pārmaiņas nepieciešamas, lai cilvēki varētu izveidot ilgspējīgu dzīves stilu;
- tādas labās prakses popularizēšanu, kas palīdzēs sasniegt šīs stratēģijas mērķus;
- u.c.

Šīs programmas rezultātus ir paredzēts regulāri izvērtēt, tajā skaitā, kā daļu no regulārajiem pašvaldību darbības efektivitātes auditiem.

¹⁶ Kevin JH Lee, 2006, iPark Silicon Valley

¹⁷ Securing the Future, Delivering UK sustainable development strategy, HMG

Ilgtspējīgā Igaunija 21

Mūsu ziemeļu kaimiņu ilgtspējīgas attīstības dokuments tika pieņemts 2005.gadā¹⁸. Pirmais Igaunijas ilgtspējīgās attīstības **stūrakmens ir kultūra**. Igaņu dokumenta autori uzsver, ka Igaunijas konstitūcija paredz igauņu kultūras „mūžīgu pastāvēšanu“, līdz ar to ilgtspējīga nācijas un tās kultūras telpas pastāvēšana ir augstākais attīstības uzdevums. Labklājību dokuments definē kā indivīda materiālo, sociālo un kultūras vajadzību apmierināšanu, ko pavada pašrealizācijas iespējas, tātad, pēc būtības, igauņu stratēģijas autori labklājības konceptā iekļauj visus Maslova piramīdas līmeņus. Pirmo divu mērķu sasniegšana būs iespējama tikai tad, ja labumu no tiem gūs lielākais iedzīvotāju vairums, un cena par šo mērķu sasniegšanu nebūs destruktīva priekš sabiedrības kā integrēta organisma. Šo mērķu sasniegšana ir iespējama tikai tad, ja sabiedrības locekļi tic un dod savu pienesumu saskanīgai un harmoniski funkcionējošai sabiedrībai. Uzturēt ekoloģisko līdzsvaru ir galvenais ilgspējas priekšnosacījums. Tas vienlaikus ir Igaunijas pienesums globālajai attīstībai.

Igaunijas stratēģiju SE21 izstrādāja 50 autoru konsorcijs Tallinas universitātes vadībā. Igaunija ir izstrādājusi savu attīstības indikatoru tiešsaistes „mēraparātu paneli“¹⁹ (Dashboard of Sustainability), kas ir radīts pēc luksofora gaismu principa. Zaļa, dzeltena, vai sarkana gaisma pie katra no indikatoriem apliecina tā atbilstību ilgspējas kritērijiem. Šis indikatoru komplekts ir atrodams Igaunijas statistikas pārvaldes mājas lapā un ļauj izvērtēt Igaunijas atbilstību kritērijiem gan valsts iekšpusē, gan salīdzinājumā ar citām ES valstīm. Šī ilgspējas instrumenta galvenā priekšrocība, šķiet, ir tā vienkāršība un uzskatāmība – daudzi kritēriji tiek sintezēti trīs pamatkrāsās un jebkuram interesentam uzreiz ir saprotams gala secinājums – vai no ilgspējas viedokļa situācija viņu interesējošā jomā ir laba, potenciāli problemātiska, vai slikta. Pilnībā šo instrumentu izvērtēt traucēja fakts, ka liela daļa no informācijas par to ir tikai igauņu valodā.

Secinājumi par dažādu valstu ilgspējas stratēģijām

Visos apskatītajos modeļos valdības ir spēlējušas aktīvu lomu stratēģiju izstrādāšanā un nepieciešamās attieksmes maiņas popularizēšanā. Tas ir attiecināms pat uz Koreju, kuras socio-kulturālais modelis ir būtiski atšķirīgs no Eiropas valstīm un uz kuru neattiecas ES prasības un ilgspējīgas attīstības standarti.

Visos veiksmīgajos gadījumos ir vērojama līdzsvarota jauno, ilgtspējīgo uzstādījumu veidošana no augšas (valdība spēlē līdera lomu, iesaistot uzņēmumus un sabiedrības pārstāvjus) un veiksmīgs ideju marketings sabiedrības „grassroots“ līmenī. Eiropas sabiedrībās tas ir indivīda līmenis, Korejā – uzņēmumi, kuru uzvedība tiek pētīta ar indikatoru palīdzību.

Lai cik unikāla Latvijas attīstība mums pašiem neliktos, tomēr, racionāli pieejot ir jāsecina, ka tā atbilst zināmiem universāliem principiem. Vēlmi pēc uz vērtībām balstītas tālākās attīstības nosaka pieaugošā labklājība, kad izdzīvošanas raizes paliek aiz muguras un sabiedrības locekļi un grupas vēlas pašrealizēties.

¹⁸ <http://www.envir.ee/166310>

¹⁹ <http://www.stat.ee/dashboard>

Latvijas globālās konkurētspējas stiprināšana

Latviju kā ES, PTO un NATO dalībvalsti vairs nevar vērtēt tikai kā atsevišķi ņemtu valsti, jo šāda pieeja ignorē atvērto ekonomisko telpu, kurā Latvija eksistē un darbojas saskaņā ar tās likumiem. Globalizācija Latvijā ir objektīva realitāte un nav vērojamas nekādas pazīmes, ka Latvijas ekonomikas globālā integrācija varētu turpmāk samazināties. Pamazām Latvijas sabiedrība sāk apjaust reālās izpausmes, dzīvojot atvērta un vienlīdzīgā ekonomiskā vidē: tā nozīmē ne tikai pieeju ES attīstības finansējumam, bet arī uzņēmumu vai pat veselu nozaru slēgšanu, ja tās nav rentablas globālajā tirgū. Nozaru slēgšana (piemēram, cukura ražošana un piekrastes zvejniecība) tiek kompensēta ar līdzekļiem, kas domāta nozarē strādājošo uzņēmumu pārorientēšanai. Šajā sakarībā arī rodas jautājums, kā vislabāk šos līdzekļus izmantot? Šīs izvēles sakarībā ir nepieciešams analizēt globālās ekonomikas tendences kontekstā ar Latvijas iespējām un meklēt tādas sadarbības iespējas, iespējams arī pārrobežu, kas ļautu uzņēmumiem uzplaukt.

Mūsuprāt, Latvijai nemaz nav citas izvēles, kā vien mērķtiecīgi attīstīt savu ekonomiku, lai tā būtu globāli konkurētspējīga. Taču galvenais vidēja termiņa plānošanas dokuments – Nacionālais attīstības plāns 2007-2013, skatās uz Latvijas attīstības uzdevumiem galvenokārt kā uz atsevišķi ņemtu valsti, nepietiekami spēcīgi iezīmējot tās vietu un lomu reģionā un pasaulē. Arī lielākā daļa citu Latvijas stratēģisko dokumentu cieš no lokāla skatījuma uz saviem plānošanas uzdevumiem, kamēr kritiskie vidēja un ilgtermiņa izaicinājumi (valsts attīstība starptautiskā konkurences vidē) atrodas ārpus tās ģeogrāfiskajām robežām. Šī iemesla dēļ patreizējie Latvijas stratēģiskie plānošanas dokumenti ir vērtējami kā pirmais mēģinājums pārorientēt domāšanu uz jauniem uzdevumiem, taču lai tie pēc būtības spētu sniegt praktiskas atbildes uz saviem uzdotajiem jautājumiem, pēc neilga laika tie neizbēgami būs jāpapildina. Šajā sakarībā netrūkst labu rietumvalstu piemēru, kas apzinās jaunas domāšanas nepieciešamību un piedāvā konkrētus veidus, kā to veicināt.

Īpaši gribētu izcelt reģiona valstu sadarbības nepieciešamību, uz ko piemēram, skaidri aicina Ziemeļvalstis, lai kopīgu veidotu Baltijas jūras reģionu par attīstības polu globālajā kontekstā. Šajā sakarībā netrūkst iniciatīvu, piemēru un struktūru, kas ar šīs domas attīstīšanu un ieviešanu pastāvīgi nodarbojas un kurās piedalās arī Latvijas pārstāvji. Nosaukšu kaut vai gadskārtējo ziņojumu „State of the Region Report – Competitiveness and Cooperation at the Baltic Sea Region”²⁰, ko Baltijas attīstības forumam²¹ gatavo Harvardas Biznesa Skolas Stratēģijas un Konkurētspējas institūta pētnieki, Maikla Portera kolēģi Kristiāns Ketels un Orjans Sjolvels²².

Uzņēmuma *Dow Jones* piemērs

Vērtību pieeju stratēģiskajā plānošanā izmanto arī daudzas pasauleslavenas korporācijas un kompānijas. *Dow Jones* Misija²³ ir publicēt pasaules vitālāko biznesa un finansu informāciju jebkurā formā, vietā un laikā, lai radītu visaugstāko pievienoto

²⁰ <http://www.isc.hbs.edu/pdf/BalticRegion2005.pdf>

²¹ <http://www.bdforum.org/>

²² <http://www.hhs.se/EFI/CSC/Links+and+Downloads.htm>

²³ <http://www.dj.com/>

vērtību mūsu klientiem, darbiniekiem, un akcionāriem, kā arī lai veicinātu brīvu tirgu attīstību brīviem cilvēkiem. Misija tiek pildīta, ievērojot DJ vērtības, uz kurām aicina saite – „go to our core values” – vērsies pie pamatvērtībām²⁴:

Uztver to personiski – mēs apņemasies padarīt DJ par vienu no pasaules respektākajiem, apbrīnotākajiem un finansiāli veiksmīgākajiem uzņēmumiem;
Attīsti „pozitīvo spirāli”²⁵ – izcila žurnālistika, uzņēmējdarbība un cilvēki ir savstarpēji pastiprinoši panākumu nesēji;

Dzīvo saskaņā ar mūsu vērtībām - kvalitāte, integritāte un neatkarība vienmēr un visā;

Pievieno vērtību – mūsu klientiem, akcionāriem un darbiniekiem;

Pastāvīga jaunrade – uzlabo saturu, produktus, tehnoloģiju un biznesa procesus; maini ar mērķi prātā un uzņemies risku gudri;

Attīsti talantus – piesaisti, attīsti, motivē un paturi labākos un daudzveidīgākos talantus, strādā komandā, izskaud vertikālo izolāciju;

Sasniedz rezultātu tagad – koncentrējies uz rīcību, kas nes rezultātu.

Dow Jones publicē savā mājas lapā pilnīgu pārskatu par savu atbilstību ilgtspējas hartai, ko izstrādāja Starptautiskā Tirdzniecības Kamera (ICC). Turklāt, DJ ir izstrādājis uzņēmumu ilgtspējas indeksu²⁶, kas aptver 10% no 2500 DJ lielākajām kompānijām un seko uzņēmumu ilgtspējas parametriem – ekonomiskajiem, vides un sociālajiem kritērijiem kopš 1999.gada 8. septembra.

Uzņēmuma Statoil Latvija vērtības un filozofija darbībā

Lūk, ko Statoil saka par sevi Latvijas mājas lapā, ļoti viegli atrodamā sadaļā „Vērtības un filozofija: „Lai vislabākajā veidā kalpotu mūsu klientiem, attīstītos un stiprinātu Statoil kā uzticamu un konkurētspējīgu uzņēmumu, vienlaikus nesot atbildību savu darbinieku, klientu un sabiedrības priekšā, esam formulējuši Statoil vērtības.

Mēs, Statoil kolektīvs, apzināmies, ka savus mērķus varam sasniegt, ja spējam ikdienas darbā realizēt:

- risinājumus, kas nodrošina rezultātus,
- apņēmīgu, lojālu un konstruktīvu rīcību,
- atklātas un ētiskas darbības,
- radošu pieeju un drosmi riska situācijās,
- ilgtspējīgu attīstību un sociālo atbildību.

Mēs - Statoil: profesionāli, radoši, izdarīgi, patiesi, iejūtīgi.“

Par „Latvija Statoil” vērtību iedzīvināšanu stāsta Statoil komunikāciju vadītāja Ilze Rassa: „Statoil” vērtības ir mūsu uzņēmējdarbības kodols, kā arī katra darbinieka uzvedības un attieksmes vadlīnijas. Statoil vērtības – radošs, izdarīgs, profesionāls, paties un iejūtīgs – ir jāīsteno gan vārdos, gan darbos. Vērtību iedzīvināšanai ir izstrādāti instrumenti, kas tiek piemēroti ikdienas darbā. Jau personāla atlases procesā potenciālo kandidātu atbilstība darbam tiek vērtēta, izmantojot „Statoil” vērtības kā

²⁴ <http://www.dj.com/TheCompany/CoreValues.htm>

²⁵ (virtuous circle, ant. – vicious circle. Pozitīvo sinerģiju attīstība, ekon. Koncepts, skat, piem.

<http://www.answers.com/topic/virtuous-circle-and-vicious-circle>)

²⁶ <http://www.sustainability-index.com/>

vienu no kritērijiem. Uzsākot darbu, jaunie darbinieki iziet apmācības kursu, kurā tiek izskaidrota „Statoil” darbības filozofija, t.sk. vērtības. Tiek izspēlētas situācijas, kurās darbinieki parāda, kā reāli strādājot vadīsies un ievēros vērtības.

„Statoil” savus darbiniekus vērtē ne tikai pēc sasniegtajiem rezultātiem, bet arī uzvedības, kuras novērtēšanā tiek izmantotas „Statoil” vērtības. Katrs izvirza savas darbības mērķus kā arī uzstāda uzdevumus „Statoil” vērtību īstenošanai, saskaņā ar saviem darba pienākumiem, kā arī to raksturu. Katra darbinieka uzvedība tiek attiecīgi vērtēta 180 vai 360 grādu perspektīvā, t.i., darbinieku vērtē vadītājs, padotie darbinieki, kolēģi, kā arī pats sevi.

Reģionālās attīstības piemērs - izcils, konkurētspējīgs novads

“Ja es būtu jaunveidojamais novads, es domātu par skolu un vidējo profesionālo mācību iestādi, informētu un iesaistītu jauniešus un aktīvos ļaudis, lai viņi neaizbrauc uz neatgriešanos, es domātu par jaunām darbības nišām un mazu inovāciju centru, kur apmainīties idejām un dalīties pieredzē, es veidotu sadarbību ar pilsētām un kaimiņu teritorijām, apzinātos novada saknes un mēģinātu tās virspusē padarīt par kustīgiem mārketinga zariem, lai piedāvātu patērētājiem jaunus pakalpojumus, es izmantotu katru iespēju pieslēgties globālajam tirgum ar savu unikālo savdabību un izjustu atbildību par jaunajām ģimenēm tāpat kā pārdzīvotu par vietējo politiku ķildām, no kurām viņus mēģinātu izvilk, piedāvājot pārsteidzošu novada zīmolu un negaidītas konkurētspējas priekšrocības. Es justu, ka tepat ir daudz iespēju un nebrauktu prom no Latvijas. Pa ceļam es kļūtu mazliet bagātāks un varbūt – arī laimīgāks.” (T. Tisenkopfs “Nākotnes padoms”. *Diena*, 2007. gada 8.septembris.)

- Iespējamā rīcība:
 - Veidot reģionālās attīstības partnerības
 - Attīstīt novadu inovāciju centrus

Izcili, konkurētspējīgi jaunieši

Smiltēnē, Dagdā, Aizputē un Ērgļos jaunieši ir apmierināti ar sporta un izklaides iespējām, infrastruktūru, bibliotēkām, internetu, bet viņus neapmierina nodarbinātības iespējas, vietas ekonomiskais stāvoklis un uzņēmējdarbības aktivitāte. Izglītība visur ir uzlabojusies un vairo jauniešu izredzes augstākās izglītības ieguvē, bet ved viņus arī prom no novada, īpaši spējīgos un ambiciozos. Jaunieši plāno pārcelties uz Rīgu un lielajām reģionu pilsētām, novados vairāk domā palikt arodskolu audzēkņi. No attīstītās Smiltēnes jaunieši tik ļoti nevēlas braukt projām kā no snauduļojošās Aizputes. Nākotni plānojot, iezīmējas piecas jauniešu stratēģijas: “uzņēmējdarbība un infrastruktūra”, “nodarbinātība un pakalpojumi”, “kultūra un sabiedriskā dzīve”, “sports” un “jaunie laucinieki”. Interese par uzņēmējdarbību visstiprākā ir Smiltēnē un Ērgļos, un to veicina laba esošā infrastruktūra vai apzinātas uzņēmējdarbības iespējas. Kultūras un sociālā dzīve nozīmīgāka šķiet Dagdas jauniešiem – te izpaužas attālums no centriem un rosīgas vietējās jauniešu organizācijas faktors. Par “jaunajiem lauciniekiem” vairāk domā kļūt Dagdas jaunieši un arodskolu audzēkņi, kuri vēlas dzīvot laukos un strādāt pilsētās, veidot jaunus pakalpojumus, kā arī turpināt nodarboties ar zemkopību. (Pētījums “*Jauniešu nākotnes plāni un skats uz Latvijas reģionu attīstību*”.)

- Iespējamā rīcība:

- Lai piesaistītu jauniešus, vissvarīgākais ir rūpēties par darba un uzņēmējdarbības iespējām un veidot plašāku dzīves vidi
- Iesaistīt jauniešus attīstības plānošanā

Izcila tante un onkulis

Katrs var būt izcils – vecs vai jauns – katram ir iespējas. Izcilība nav tikai zelta medaļa olimpiskajās spēlēs, vai pasaules pirmridnieka gods, izcilība ir katrs labi paveikts darbs!

„Vecumdienās ir ļoti daudz skaistu un pozitīvu brīžu! Priecājos par bērniem un mazbērniem (man ir divi bērni un divi mazbērni). Patīk strādāt dārziņā, kur aug kartupeļi un daudz kas cits. Dzīvoju Jaunpilī un joprojām turu 20 vistiņas un trīs cūciņas. Jaunpilī jūsmoju par gleznaino dabu. Es teikšu tā, - ja cilvēks ir darbīgs, čakls un rosīgs, tad dzīve ir skaista ikvienā vecumā” (Dzintra Rimšāne. *Neatkarīgās Tukuma ziņas*, 2007. gada 17. augusts).

„Man jau ir 80 gadi, bet uzskatu, ka arī vecumam ir savs skaistums. Es priecājos par katru dienu, ko nodzīvoju. Manos gados ir daudz skaistuma, jo regulāri tiekos ar draugiem, aktīvi kustos, kannās no avotiņa vedu ūdentiņu. Mana dzīves devīze ir: „Kustība, kustība un vēlreiz kustība!” (Aleksandrs Gailītis. *Neatkarīgās Tukuma ziņas*, 2007. gada 17. augusts).

- Iespējamā rīcība:
 - Aktīvo vecumdienu ideja un politika
 - Senioru organizācijas un komercskooperatīvi

Nobeigums

Cilvēki tiecas pēc labklājības un laimes, lolo šos ideālus savos sirds dziļumos, ieraksta cerību kladēs un nākotnes plānos. Bet cilvēkiem svarīgs ir arī darbīgums, radošais gars un pašizpaušme, kas gludina ceļu uz mērķiem un ir labākas dzīves sasniegšanas paņēmiens jau tūlīt; tātad darbīgums ir drošāka dzīves forma nekā esoša vai izsapņota fiksāža. Latvijai savu ilgtermiņa stratēģiju nav jāveido kā jauku nākotnes ainu galeriju, bet jābalsta to uz vērtībām uz aktīviem, ikdienā izmantojamiem principiem – latviski runājot – tikumiem. Nākotnei nav jābūt sapņu namiņam, kuram tek jumts, bet gan šodienas tikumam. Un nākotnes politikai – nacionālai, vietējai, teritoriālai, nozaru, starpnozaru – jābalsta viss, kas tikumu veido, vairo un ļauj tam izpausties.

Nacionālajā attīstībā ir svarīgi vienoties par dažām visbūtiskākajām kopīgajām vērtībām, un vīzijas grupa uzskata, ka šādas vērtības mūsu sabiedrībā ir: bērni, zināšanas, izcilība, iesakņotība un cieņa. Savukārt ilgtspējīgas attīstības principi, uz kuriem balstīt nākotni darbības vārda formā ir: „domā”, „darbojies”, „iesakņojies”, „izvēlies un atbildi”, „jūti”. Šīs vērtības un principi izveido cilvēka rīcībspēju un dara drošāku ceļu uz nākotni. Tos var izmantot ne tikai indivīdi, bet arī ģimenes, uzņēmumi, novadi, nozares, valsts iestādes, sabiedrība kopumā. Tas ir latvieša tikums un padoms 21. gadsimtā.